

Univerzita Karlova v Praze

Husitská teologická fakulta

Bakalářská práce

Židé v Dobrušce

se zaměřením na východočeské sekty v 18. století

Jews in Dobruška

with Emphasis on Eastern Bohemian Denominations in 18th Century

Vedoucí práce:

PhDr. Lena Arava-Novotná, Th.D.

Autor:

Radka Fabiánová

2011

Ráda bych touto cestou poděkovala vedoucí práce PhDr. Leně Aravě-Novotné, Th.D., která mi pomohla lépe uchopit téma, pravidelně se mnou konzultovala nastalé problémy a dala mi k dispozici svůj odborný článek. Dále bych ráda poděkovala Mgr. Jiřímu Machovi, který působí v dobrušském židovském muzeu a dal mi mnoho rad a tipů. A v neposlední řadě bych ráda poděkovala svému bratru Jakobu Fabiánovi a příteli Mgr. Petru Náhlovskému za pomoc s překlady, korekturu a trpělivost.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem „Židé v Dobrušce se zaměřením na východočeské sekty v 18. století“ napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

Anotace

Ve své práci se věnuji převážně historii židů¹ ve městě Dobruška, která je dosazena do kontextu celého Podorlicka. Zaměřuji se hlavně na 18. století, na dobu tuhé rekatolizace, ve které vznikly dvě zajímavé židovské sekty. Ve 40. letech 18. století působila ve východních Čechách sekta tzv. novobydžovských Izraelitů, která si svým monstrprocesem vynutila velkou pozornost. Z Dobrušky pravděpodobně pocházel slavný brněnský rod Dobruschků, který je silně spojen se sektou frankistů. Ta v druhé polovině 18. století působila nejen na Moravě, ale i v Praze a ve východních Čechách, proto jsem jí také věnovala celou kapitolu.

Annotation

In my bachelor thesis I mainly deal with a history of jewish community in the town of Dobruška, that is put into context of whole Podorlicko region. I am concerned mainly with 18th century, the era of hard recatholicization, in which two interesting sects emerged. A sect of Nový Bydžov Israelites has been active in 1740's in eastern Bohemia. The sect provoked attention in huge court process. From Dobruška originates the famous Brno family of Dobruschkas, who are strongly connected to the Frankist sect. The Frankists were active in second half of the 18th century not only in Moravia, but also in Prague and in eastern Bohemia, thus one chapter is fully focused on this sect.

Klíčová slova: židé, Dobruška, sekta, frankismus, sabbatianismus, novobydžovští „Izraelité“, východní Čechy, 18. století, rekatolizace, duchovní odpor, židovská obec

Keywords: jews, Dobruška, sect, Frankism, Sabbatianism, Nový Bydžov Israelites, eastern Bohemia, 18th century, recatholicization, religious resistance, jewish community

---

¹ Jelikož se ve své práci zaměřuji hlavně na 18. století a dobu starší, kdy byli židé chápáni jako příslušníci náboženské skupiny (oproti křesťanům) a ne jako národ, používám v celé práci slovo žid a tvary odvozené s malým počátečním písmenem.

OBSAH

ÚVOD	5
1. ŽIDOVSKÉ OSÍDLENÍ VE VÝCHODNÍCH ČECHÁCH	8
1.1. SEZNÁMENÍ S OBCÍ DOBRUŠKA	8
1.2. ŽIDÉ V PODORLICKU A V JINÝCH VÝZNAMNÝCH LOKALITÁCH VÝCHODNÍCH ČECH	9
1.2.1. <i>Rychnov nad Kněžnou</i>	9
1.2.2. <i>Podbřezí</i>	9
1.2.3. <i>Náchod</i>	10
1.2.4. <i>Vamberk</i>	10
1.2.5. <i>Hradec Králové</i>	11
1.2.6. <i>Nový Bydžov</i>	11
1.2.7. <i>Jičín</i>	12
2. HISTORIE ŽIDŮ V DOBRUŠCE	13
2.1. PRVNÍ STALETÍ ŽIDŮ V DOBRUŠCE	13
2.2. USTANOVENÍ MÍSTNÍ ŽIDOVSKÉ OBCE	15
3. ŽIDÉ V 18. STOLETÍ	17
3.1. NOVOBYDŽOVSKÁ SEKTA TZV. „IZRAELITŮ“	19
3.1.1. <i>Nekatolictví ve východních Čechách v 17. a 18. století</i>	19
3.1.2. <i>Prameny</i>	23
3.1.3. <i>Sekta od svého vzniku do postihu</i>	25
3.2. FRANKISMUS	31
3.2.1. <i>Podstata učení Jakoba Franka</i>	33
3.2.2. <i>Frankisté v Praze a ve východních Čechách</i>	37
ZÁVĚR	39
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	44
PŘÍLOHY	46

ÚVOD

Téma práce jsem si zvolila vzhledem k místu svého bydliště, kterým jsou východní Čechy, takže jsem měla možnost Dobrušku několikrát navštívit. Pracovníci zdejšího muzea se o židovské památky velmi dobře starají. Lze si zde prohlédnout židovskou čtvrť se synagogou, hřbitov a hlavně *mikve*², která byla objevena v roce 1995 pracovníkem pražského židovského muzea Dr. Arno Paříkem.³ Abych předešla pouhému popisu dějin dobrušských židů, kterému se již podrobně věnoval Jiří Mach, rozšířila jsem svou práci i o místa s židovskou historií ležící v okolí Dobrušky, tedy v regionu Podorlicko. Následně ještě o místa, ke kterým mě přivedly dvě židovské sekty z 18. století, abych čtenáře seznámila s vývojem zdejších židovských obcí předcházejícímu vzniku sekt. Sektami samotnými se pak zabývám ve třetí kapitole. Ve všech těchto lokalitách v minulosti fungovaly významné židovské obce, jejichž historie je v mnoha případech zajímavá. Jejich výčet a stručnou historii najdete v kapitole první. Druhou kapitolu jsem pak věnovala podrobné historii dobrušských židů od jejich příchodu do města v 16. století, přes založení a vývoj židovské obce až do počátku tuhé rekatolizace.

Právě v době, kdy se křesťanští nekatolíci a židé příliš neslučovali s představou celokatolické říše panujícího rodu Habsburků, se začínají profilovat dvě sekty, které se silně zapíší do historie. Ve 40. letech 18. století v oblasti mého zájmu působila sekta tzv. novobydžovských „Izraelitů“, kterou se ve své práci poměrně podrobně zabývám. Nejde o sektu židovskou, nýbrž vznikla v křesťanských nekatolických kruzích. Z judaismu však čerpá své učení a její stoupenci se odvolávali na novobydžovské židy. Sekta je zajímavá také tím, že její hlavní přívrženci byli v monstrprocesu odsouzeni k smrti.

Při četbě materiálů vztahujících se k židovské Dobrušce jsem narazila na rodinu Dobruschků, která v druhé polovině 18. století sídlila již v Brně, kam pravděpodobně přišla právě z Dobrušky. To se nám však už nepodaří s určitostí zjistit, protože matriky a další dobové archiválie dobrušského městského úřadu shořely na začátku 19. století při velkém požáru. Téměř celá generace Dobruschků se hlásila k sektě frankistů, která byla rozšířena hlavně na Moravě. V Brně, kde rodina sídlila, měla sekta své náboženské centrum, protože zde bydlel i Jakob Frank, spřízněný s rodinou Dobruschků, kolem kterého se sekta utvořila. Zdá se, že i ve východních Čechách najdeme stopy po frankistech.

Čerpala jsem převážně z již vypracovaných článků či knih. O sektě novobydžovských

---

² Židovská rituální lázeň.

³ Město Dobruška (citováno: 15. dubna 2011). Dostupné z: <http://www.mestodobruska.cz/informace.php?id=42>.

„Izraelitů“ vznikly dva zásadnější články. První napsal Jaroslav Prokeš a jmenuje se „Novobydžovské ghetto a tzv. sekta bydžovských Izraelitů v polovici osmnáctého století.“⁴, vznikl v roce 1936. Druhý článek pochází z roku 1998, jmenuje se „Židovská sekta na Bydžovsku v polovině 18. století“⁵. Jeho autor, Ivo Kořán, měl k dispozici odkaz Jaroslava Prokeše, ale své bádání rozšířil o další archiválie.

Frankismem v Čechách a na Moravě se více zabýval v článku „Dva příspěvky k dějinám frankismu v českých zemích“⁶ Václav Žáček. Nejen o historických reáliích, ale především o učení sabatianismu a frankismu, píše Gershom Scholem v knize *The Messianic Idea in Judaism*⁷. Oběma sektám a hlavně jejich srovnání se v tomto roce věnovala i má vedoucí práce Lena Arava-Novotná, která mi poskytla svůj k dispozici svůj článek „The Bydžov's “Israelites” and the Frankist, two sects in 18th century Bohemia – similarities and differences.“⁸.

Historií židů samotného města Dobruška se velmi podrobně věnoval již zmiňovaný Jiří Mach, pracovník dobrušského muzea, z jehož prací⁹ jsem také zásadněji čerpala. Literatury k tématu je určitě více, ale nejedná se o celistvé práce, nýbrž o kapitoly, či zmínky. Snad ještě Tomáš Pěkný se v knize *Historie Židů v Čechách a na Moravě*¹⁰, jejíž rozšířená verze vyšla v roce 2001, vzhledem k obecnému charakteru knihy okrajově zabývá šířením sabatianismu a frankismu u nás. Jeho dílo mi také pomohlo situovat některé události do většího dějinného kontextu.

Navštívila jsem i okresní státní archívy v Rychnově nad Kněžnou, Zámrsku a v Hradci Králové a nechala si vyhledat archiválie vztahující se k tématu. Zajímaly mě převážně stopy rodu Dobruschků v jejich původním domově, ale všechny matriky i jiné archiválie shořely při velkém požáru roku 1806, který zachvátil celé dobrušské centrum. Dále jsem si nechala vyhledat dokumenty královéhradecké biskupské konzistoře, abych zjistila, jestli se v druhé polovině 18. století vyskytovalo větší množství židovských konverzí ke katolicismu, protože to byl jeden ze znaků přívrženců frankismu. Šlo spíše o několik jedinců, což ale potvrzuje myšlenku Václava Žáčka, že se v Čechách frankismus objevoval v umírněné podobě a

⁴ PROKEŠ, Jaroslav, „Novobydžovské ghetto a tzv. sekta bydžovských Izraelitů v polovici osmnáctého století.“ in: *Ročenka Společnosti pro dějiny Židů v Československé republice*, ročník 8/1936.

⁵ KOŘÁN, Ivo, „Židovská sekta na Bydžovsku v polovině 18. století“ in: *Český časopis historický*, ročník 96/1998.

⁶ ŽÁČEK, Václav, „Dva příspěvky k dějinám frankismu v českých zemích“ in *Ročenka Společnosti pro dějiny Židů v Československé republice*, ročník 8/1936.

⁷ SCHOLEM, Gershom, *The Messianic Idea in Judaism*, New York: Schocken Books, 1971.

⁸ ARAVA – NOVOTNÁ, Lena, „The Bydžov's “Israelites” and the Frankist, two sects in 18th century Bohemia – similarities and differences.“, Praha: Karlova Universita, 2011.

⁹ MACH, Jiří, *Židé v dějinách Dobrušky*, Dobruška: Muzeum Dobruška, 2002 a MACH, Jiří, *Křesťanství v Podorlicku*, Dobruška: Městské muzeum, 2000.

¹⁰ PĚKNÝ, Tomáš, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha: Sefer, 2001.

konverze nebyly jeho typickým znakem.¹¹

18. století ve východních Čechách je velice zajímavé téma i z pohledu obecných a církevních dějin. Vrcholí tuhá rekatolizace, propukají selská povstání a později přichází Josef II. se svým tolerančním patentem. Ve východních Čechách měl nekatolicismus vždy pevnou základnu. A právě tato neklidná doba slouží jako podhoubí pro vznik sekty novobydžovských „Izraelitů“ a k uchycení frankismu. Během bádání jsem se snažila zjistit, jestli některá ze zmiňovaných sekt nezasahovala až na území města Dobrušky, ale při četbě materiálů jsem musela od této myšlenky upustit, protože žádný z badatelů toto tvrzení ani nepotvrzuje, ani nezavrhuje a Dobruška a opočenské panství jsou často jen okrajově zmiňovány. V minimu dobových dokumentů, které jsem měl k dispozici, není o sektách v Dobrušce zmínka.

Téma, které jsem si zvolila je velmi obsáhlé a zdaleka ne probádané. Východočeské archívy určitě skrývají ještě mnoho dokumentů, které by sloužily jako vodítko k prohloubení znalostí o dvou židovských sektách, které tolik ovlivnily židovské obyvatelstvo druhé poloviny 18. století.

---

¹¹ ŽÁČEK, Václav, „Dva příspěvky...“, op. cit., str. 22/362.

1. ŽIDOVSKÉ OSÍDLENÍ VE VÝCHODNÍCH ČECHÁCH

1.1. Seznámení s obcí Dobruška

Dobruška (německy Dobruschka) je druhé největší město v okrese Rychnov nad Kněžnou v Královéhradeckém kraji. Leží v podhůří Orlických hor v údolí Zlatého potoka (Dědiny) v nadmořské výšce 287 m n. m. na katastrální ploše 3 466 ha. Ve městě žije přibližně 7 000 obyvatel. Město spravuje části obce Běstviny, Domašín, Chábory, Spáleníště, Pulice, Mělčany a Křovice.

První zmínka o Dobrušce pochází z roku 1320. Od 16. století se město stalo hospodářským centrem rozkvétajícího východočeského dominia Trčků z Lípy. Ve století 19. se na Dobrušsku vytvořilo jedno z regionálních ohnisek národního obrození. Město má staletou tradici textilní výroby, k níž od 19. století přibyla výroba strojírenská. Právě textilní výrobě a obchodu se věnovala řada židovských rodin. V roce 1806 postihl Dobrušku největší požár v její historii a značná část města musela být znovu vybudována. Historické jádro Dobrušky je od roku 2003 městskou památkovou zónou.

Kromě židovských památek, o kterých bude ještě řeč, najdeme v centru města například renesanční radnici s věží z druhé poloviny 16. století, děkanský kostel sv. Václava nebo rodný domek Františka Vladislava Heka, zpopularizovaného v Jiráskově románu F. L. Věk.¹²

Dobruška se může pochlubit i řadou významných rodáků. Žil zde již zmiňovaný František Vladislav Hek, národní buditel. Dále také František Adolf Šubert, divadelní ředitel, režisér a dramatik. V letech 1883 – 1900 byl ředitelem Národního divadla. Tato významná osobnost vzpomíná na své rodné město v knize *U nás v Dobrušce*, kde popisuje krásy krajiny: „...Pojďte se mnou tedy na chvíli do vzpomenuých let a východních Čech, do města Dobrušky, města malého, ale ležícího, kam dohlédneš, v okolí neobyčejně malebném. Prostírá se ve věnci zelených zahrad, sadů pod mírným návrším, od severu jej chránícím, nad zlatým potokem od jihozápadu k městu tekoucím a nad spojeným potokem Brtvou a Bačetínským. Tyto přicházejí nejprve od východu, spojují se mezi vesnicemi Valem a Křovicemi v půvabném údolí a potom obracejí se k Dobrušce i vtékají s ní do Zlatého potoka...“¹³ Z popisu pana Šuberta je zřejmé, že městu Dobruška a hlavně malebné kopcovité krajině, do které je zasazeno, nelze nepodlehnout a právě židovské památky dodávají lokalitě nádech tajemna.

¹² Obec Dobruška (citováno 9. dubna 2011). Dostupné z: <http://www.dobruska.cz/>.

¹³ ŠUBERT, František Adolf, *U nás v Dobrušce*, Praha: Nakladatelství Emila Šolce, [1911?], str. 4.

1.2. Židé v Podorlicku a v jiných významných lokalitách východních Čech

Celé východní Čechy jsou doslova zasypany židovskými památkami, tedy místy, kde v minulosti vznikalo židovské osídlení, po kterém nám, v mnohých případech, zůstaly jen zapadlé hřbitovy, synagogy sloužící světským účelům a zbytky židovských čtvrtí. Zaměřuji se hlavně na lokalitu Podorlicko, která se úzce vztahuje k samotné Dobrušce. Dále na Hradec Králové, jakožto centrum a krajské město, které zároveň tvoří pojítko mezi podorlickými městy a Novým Bydžovem a Jičínem, jejichž význam pro tuto práci souvisí se vznikem sekty novobydžovských „Izraelitů“ a působením sekty frankistů.

1.2.1. Rychnov nad Kněžnou

Rychnov nad Kněžnou je okresní město ve východních Čechách, které bylo založeno ve 13. století. Židovské osídlení je doloženo, stejně jako v Dobrušce a jinde v Podorlicku, do první poloviny 16. století. 22. března 1892 se v Rychnově nad Kněžnou narodila významná česká literární osobnost, syn židovského obchodníka, Karel Poláček, který se proslavil hlavně svou meziválečnou prózou. Za všechny připomenu například humoristický román *Hostinec U Kamenného stolu*.

Obyvatelé Rychnova jsou na svého nejslavnějšího rodáka i na jeho židovské kořeny náležitě hrdí. To se odráží v péči, kterou zdejší židovským památkám věnují. Poláčkovu pamětní desku najdeme v synagoze, která slouží i jako místní židovské muzeum. Nachází se kousek od náměstí v Palackého (původně Židovské) ulici a stojí zde už od roku 1787 (po požáru jako druhá v pořadí). Před synagogou pak najdeme i pamětní desku obětem událostí *šoa*. V nejbližším okolí synagogy se rozkládalo původní židovské ghetto, které je až na pár novodobých zásahů v původní podobě. Na druhé straně města pak najdeme židovský hřbitov, který byl založen na počátku 17. století a jsou zde mimo jiné pohřbeni i rodiče slavného spisovatele.¹⁴

1.2.2. Podbřezí

Podbřezí je malá víska, která se nachází pár kilometrů jižně od Dobrušky. Na počátku 18. století zde vznikla židovská obec, která se rychle rozrostla až na 150 osob (rok 1844).

V roce 1848 nastaly úlevy pro židovské obyvatelstvo, které následně začalo Podbřezí opouštět. Pro úbytek dětí byla roku 1863 uzavřena zdejší židovská škola a pro veliký úbytek

---

¹⁴ FIEDLER, Jiří, *Židovské památky v Čechách a na Moravě*, Praha: Sefer, 1992, str. 147 – 148.

dospělých byla roku 1888 zcela uzavřena i synagoga. Přelom století přinesl konec Židovské obce Skalka. Roku 1893 byla zdejší židovská obec připojena k Dobrušce, tehdy zde žily už jen tři židovské rodiny a roku 1924 se odstěhovala poslední z nich do Dobrušky.

Na místě původní dřevěné synagogy byla v první polovině 19. století postavena synagoga nová, která byla na přelomu 20. a 21. století necitlivě přestavěna, takže se bohužel nezachoval její původní vzhled. V části obce Skalka asi 300 metrů od místního zámku najdeme malebný hřbitov rozkládající se v lese nad potokem. Nejstarší náhrobky pocházejí z první poloviny 18. století.¹⁵

1.2.3. Náchod

Židovské osídlení je v Náchodě doloženo už od 14. století. Zdejší židovská komunita byla jednou ze čtyř nejstarších v Čechách. Připomínají nám ji městské záznamy z roku 1455. Komunita se hojně rozrůstala a v polovině 19. století zde žilo okolo šesti set osob židovského původu.

Ghetto se rozkládalo v dnešní Hronově ulici, vzniklo pravděpodobně již ve druhé polovině 16. století a roku 1840 bylo doloženo 26 domů s židovskými obyvateli. Židovská obec byla v té době velmi početná, čítala kolem 600 osob. V 60. letech 20. století byla většina domů zbořena a nahrazena novou většinou panelovou zástavbou. I dům čp. 732, ve kterém se nacházela zdejší *mikve*, byl zbořen. Původní synagoga pocházela již z druhé poloviny 16. století. V průběhu 18. století byla na jejím místě zbudovaná nová barokní synagoga, která byla však zlikvidována společně s ostatními budovami v bývalém ghettu.

Od konce nacistické okupace do 60. let ve městě sídlil synagogální sbor. Starý hřbitov, jehož vznik se též datuje do druhé poloviny 16. století (rok 1550 nebo 90. léta 16. století) najdeme pět set metrů jižně od náměstí. Hřbitov chátral už před 2. světovou válkou, některé stély byly přeneseny na Nový hřbitov, ale většina hřbitova byla zdevastována. V těsné blízkosti městského hřbitova nalezneme nový židovský hřbitov, který však také není v dobrém stavu.¹⁶

1.2.4. Vamberk

Malé městečko Vamberk leží pět kilometrů jihovýchodně od Rychnova nad Kněžnou. Nejstarší písemně dochovaná zmínka o místních židech pochází z roku 1682. Židů zde nebylo mnoho, v polovině 18. století zde žily pouze dvě židovské rodiny, v polovině 19. století devět osob židovského původu a před druhou světovou válkou pouze tři židé. Z nedoložené tradice

¹⁵ FIEDLER, Jiří, *Židovské památky...*, op. cit., str. 121 – 122.

¹⁶ ROZKOŠNÁ, Blanka, JAKUBEC, Pavel, *Židovské památky Čech*, Brno: Era, 2004, str. 265 – 267.

víme, že se zdejší nevelká židovská obec po vypovězení přesunula do nedalekých Doudleb nad Orlicí. Dochoval se jen hřbitov z konce 17. století. Nejstarší náhrobek pochází z roku 1700. Židovské obce z Doudleb a Kostelce nad Orlicí zde pohřbívali své blízké až do 2. světové války.¹⁷

1.2.5. Hradec Králové

Věnné město českých královen vzniklo na místě prastarého slovanského hradiště v první čtvrtině 13. století a už ve 14. století se zde objevili židé. Střídal se období, kdy zde židé mohli a nemohli bydlet, byli vypovězeni například v roce 1542. V polovině 17. století se zde objevilo nové židovské obyvatelstvo, které však bylo vypovězeno v roce 1652. V roce 1748 zde byl upálen vůdce místní sekty tzv. novobydžovských „Izraelitů“ krejčí Jan Pita. Větší počet židovských rodin přicházel až na konci 19. století, v době židovské asimilace, kdy bylo běžným jevem stahování židů z venkova do velkých měst. Roku 1860 je ustanovena nová židovská obec a roku 1900 žilo v Hradci 309 osob židovského vyznání a jejich počet stále stoupal, a tak v letech 1904 – 1905 židé vybudovali svou secesní synagogu s orientálními prvky, která stojí na okružní třídě vedoucí okolo starého jádra Hradce na nároží třídy Československé armády a Pospíšilovy ulice. Synagoga byla po druhé světové válce obnovena, ale pro úbytek věřících se začala později využívat pro jiné účely (například jako státní vědecká knihovna), dnes se nevyužívá na nic, ale ještě nechátrá.

Na Kavčím plácku, na severovýchodním okraji hradeb se nacházelo malé ghetto, které se však vůbec nedochovalo. Židovský hřbitov naleznete ve čtvrti Pouchov, pochází z konce 19. století a pohřbívá se zde dodnes. Patří k němu i funkcionalistická obřadní síň postavená podle projektu architekta F. Bergera. Ve městě se roku 1912 narodil například český spisovatel a izraelský diplomat Viktor Fischl a spisovatel židovského původu Ota Dub.¹⁸

1.2.6. Nový Bydžov

Nový Bydžov sice neleží v Podorlicku, v oblasti, které se nejvíce věnuji, ale je pro tuto práci významný tím, že se v něm nacházelo středisko nekatolicko – židovské sekty tzv. novobydžovských Izraelitů, která ovlivňovala celé východní Čechy včetně opočenského panství.

Nový Bydžov leží asi dvacet čtyři kilometrů západně od Hradce Králové. Nejstarší zmínka o židovském osídlení pochází z roku 1432 a židovská obec zde existovala už asi od roku 1520, ale roku 1536 byla část židovských obyvatel z města vykázána a ani o století

¹⁷ FIEDLER, Jiří, *Židovské památky...*, op. cit., str. 170 – 171.

¹⁸ ROZKOŠNÁ, Blanka, JAKUBEC, Pavel, *Židovské památky...*, op. cit., str. 155 – 157.

později se zde židům nevedlo lépe, po vpádu Švédů během třicetileté války klesla místní židovská populace na polovinu. Krátce potom se opět židé do města začali stahovat a roku 1868 tvořili 17% novobydžovského obyvatelstva (tj. 1024 osob)! Ve 40. letech 18. století se na venkově v okolí Nového Bydžova u chudých křesťanů objevila sekta, která se blížila k zásadám judaismu. Několik lidí bylo upáleno, sekta se však po tolerančním patentu Josefa II. znovu objevila. Této sektě se více věnuji v níže uvedené kapitole. Ghetto, které obsahovalo až 41 domů bohužel celé shořelo. Dochovala se jen synagoga, která pochází z 16. století (původní synagoga byla možná ještě starší). Ta byla několikrát přestavována. Ze stejné doby pochází i starý hřbitov, kde najdeme dochované náhrobky i renesančního stylu. Nový židovský hřbitov otevřený roku 1885 najdeme jeden kilometr za městem, používal se až do 2. světové války.¹⁹

1.2.7. Jičín

Město Jičín samozřejmě nenajdeme v blízkém okolí Dobrušky, leží v malebném Českém ráji, ale pro tuto práci je důležité výskytem frankistů, který zde byl doložen, ale o tom více v níže uvedené kapitole.

Židovské osídlení bylo v Jičíně doloženo od poloviny 14. století. V 17. století vznikla židovská obec. Mecenášem obce se stal Jakob Baševi, význačný finančník habsburských císařů, který roku 1628 přišel do Jičina na pozvání Albrechta z Valdštejna. Tehdy Židé obdrželi rozsáhlá privilegia, která však byla po Valdštejnově smrti zrušena. Počet židovských rodin stoupal a v roce 1890 tu žilo 277 osob židovského vyznání. Jejich počet se v roce 1930 snížil na pouhých 120 osob a židovskému osídlení samozřejmě nepřidala ani 2. světová válka. Z Jičínka byl v roce 1943 proveden hromadný transport Židů do táborů Terezín a Osvětim, ze kterého se zpět vrátily pouze tři osoby.

Ve východní části Židovské ulice bývalo ghetto. Vzniklo v 1. polovině 17. století. Celkem do něj patřilo osm domů. Většina z nich je dochována v přestavbách po požáru z roku 1840. Škola a byt rabína bývaly v klasicistním domě čp. 100. Synagoga byla postavena pravděpodobně v druhé polovině 18. století, přestavěna pak po požáru roku 1840. V interiéru se dochoval původní barokní svatostánek a původní výmalba. Hřbitov najdeme jeden a půl kilometru severovýchodně od města v polích na pokraji lesa. Byl založen roku 1651 a i nejstarší náhrobky pocházejí z té doby. Na pozemku hřbitova stojí i malá márnice s pamětní deskou obětím nacismu.²⁰

---

¹⁹ FIEDLER, Jiří, *Židovské památky...*, op. cit., str. 113 – 114.

²⁰ ROZKOŠNÁ, Blanka, JAKUBEC, Pavel, *Židovské památky...*, op. cit., str. 175 – 177.

2. HISTORIE ŽIDŮ V DOBRUŠCE

2.1. První staletí židů v Dobrušce

Jiří Mach v publikaci *Židé v dějinách Dobrušky* uvádí: „První „sčítání“ židů v Dobrušce nacházíme v *Právním manuálu II* k roku 1618. Jsou zde uvedeny čtyři rodiny: Abraham s ženou Dorotou a dcerou Annou, Lazar s ženou Justinou a synem, Lazar, kolínský žid s ženou Lídou a Samuel s ženou Rozinou. Další zmínka o dobrušských židech je z téhož právního manuálu, kde je zaznamenáno, že roku 1629 pronajal magistrát Dorotě (zřejmě vdově po Abrahamovi) za tři kopy grošů ročně světnici s komorou pod radnicí.“²¹

V této době, kdy to měli židé v našich zemích obzvláště těžké, to můžeme vnímat jako projev tolerance dobrušských měšťanů vůči svým židovským sousedům. První „sčítání“ však neznamená první osídlení a první zmínky. Je zřejmé, že se židé v Dobrušce usazují už v první polovině 16. století. Možná se zde objevují židovští obyvatelé, kteří byli vyhnáni ve 40. letech 16. století za vlády Ferdinanda I. Habsburského (1526 – 1564) z královských měst.²²

V prvních letech vlády Ferdinanda I. se zdálo, že postavení židů v zemi bude stabilnější než v předchozím období. Potvrdil jim staré výsady a přislíbil svou ochranu. Po zřízení České komory udržel v neztenčené míře příjmy z židovských daní. Židé, nsvázání cechovními pravidly, se lépe vyrovnali s rozvojem zahraničního obchodu a s technologickými pokroky, než měšťané svázání konzervativními cechovními řády. Ti pak v židovských obchodnících a řemeslnících viděli vážnou konkurenci a snažili se u krále přimluvit k vyhnání židů z měst. Židovští občané byli obviňováni například z vývozu stříbra nebo z vyzvědačství ve prospěch Turků. Bezprostředním impulsem k vypovězení byl velký požár, který 2. června 1541 zničil pražské centrum a vina byla svalena na pražské židy. Sněm navrhl vypovězení do 11. listopadu, ale panovník to odmítl. Následovala silná vlna pogromů (např. Nymburk a Litoměřice). Napětí se stále stupňovalo, sněm musel o vypovězení jednat znovu a v květnu 1542 své rozhodnutí potvrdil. Tentokrát Ferdinand souhlasil a židé začali odcházet na Moravu, do Slezska či do Polska, ale také se usazovali na venkově, kde jejich obchodní a finanční činnosti úspěšně využívala šlechta.²³ A právě tyto vypovězení židé mohli být i prvními židovskými obyvateli Dobrušky.

Za nástupce na českém trůnu Maxmiliána II. (1564 – 1576) se situace českých židů uklidnila. Vydal majestát potvrzující židům v celém království stará privilegia a vyslovil slib,

²¹ MACH, Jiří, *Židé v dějinách...* op. cit., str. 2.

²² MACH, Jiří, *Židé v dějinách...* op. cit., str. 2.

²³ PĚKNÝ, Tomáš, *Historie židů...*, op. cit., str. 62 – 71.

že nebudou již ze země vypovězeni.²⁴ Rudolf II. (1576 - 1611), známý svou náklonností k okultním vědám a k židovské mystice, zasahoval ve prospěch židovských obyvatel na počátku své vlády, ale později byl vůči židům stejně tvrdý jako ostatní habsburští panovníci. Přesto se hospodářský i kulturní život českých i moravských židů stabilizoval a následně rozvíjel.

Z dob habsburských panovníků Ferdinanda II. (1620 – 1637) a Ferdinanda III. (1637 – 1657), tedy z první poloviny 17. století, nemáme žádné zmínky o nepřátelství dobrušských obyvatel vůči místnímu židovstvu, jak tomu bylo v jiných městech. Důvodem také mohlo být, že dobrušští židé nežili v uzavřené komunitě, ale rovnoměrně rozmístění v nájmech po celém městečku.²⁵ Třicetiletá válka sice židovské obyvatelstvo postihla stejně jako křesťany v českých zemích, zažívali hlad, postihl je mor, ghetta zchudla, paradoxně však přispěla k částečné a dočasné emancipaci. Židé tehdy získali důležitá privilegia, která rozšířila prostor jejich obchodování. Židé samozřejmě Ferdinandu II. odváděli astronomické sumy peněz.

Ferdinand III. zakázal roku 1642 vypovídat židy z měst bez vědomí panovníka.²⁶ Privilegia, která židé nabyli po Vestfálském míru roku 1648 a která byla roku 1650 dokonce rozšířena, se stala trnem v oku Českému zemskému sněmu.²⁷ Sněm, na úkor vůle císaře, rozhodl, že budou židovští obyvatelé z některých měst vypovězeni a zrušil jejich výsady, a tak museli odejít například roku 1652 z Hradce Králové. Bylo také značně omezeno jejich podnikání. Měli zakázáno pronajímat mýta a cla, nesměli najímat křesťanskou čeleď apod. Dvě třetiny židovského obyvatelstva opustilo zemi. To se naštěstí netýkalo Dobrušky, protože tam sídlili židé již před rokem 1618 a taková města získala speciální císařské privilegium, že odtud židé nemusí pryč. Leopold I. (1657–1705), další Habsburk na trůně, pak roku 1681 posunul hraniční rok na 1657, čímž vlastně uznal stávající rozsah židovského obyvatelstva.²⁸

Po vestfálském míru jsou židé považováni za překážku křesťanskému podnikání a obchodu. Vlivnou ochránkyní židovských zájmů proti „úřednímu antisemitismu“ byla jen zmiňovaná Dvorská a Česká královská komora. I ta ale považovala židy za „veřejný mor“, který byl nicméně chápán jako „nutné zlo“.

---

²⁴ PĚKNÝ, Tomáš, *Historie židů...*, op. cit., str. 71.

²⁵ MACH, Jiří, *Židé v dějinách...* op. cit., str. 3.

²⁶ PĚKNÝ, Tomáš, *Historie židů...*, op. cit., str. 86.

²⁷ Dokonce se zvedl počet obyvatel v ghettech, protože vlivem vyvraždění sto tisíců polských, litevských a běloruských Židů kozákem Bohdanem Chmelnickým přišla velká emigrační vlna.

²⁸ PĚKNÝ, Tomáš, *Historie židů...*, op. cit., str. 88 – 90.

Jak už bylo řečeno, z Dobrušky nemáme žádné zmínky o nepřátelských postojích vůči židům. Bydleli porůznu v nájmu po celém městě. V osmi dobrušských domech v té době žilo u křesťanských „domácích“ celkem 19 nájemníků židovského původu (tedy osm židovských rodin).²⁹

2.2. Ustanovení místní židovské obce

V polovině 17. století se pravděpodobně ustavuje dobrušská židovská náboženská obec, která funguje až do nacistické okupace. V roce 1675 je také založen dobrušský židovský hřbitov.³⁰ Leží v Křovické ulici asi 650 metrů severně od náměstí, protože musel být umístěn mimo město, což bylo u židovských hřbitovů té doby normální. Původní rozloha hřbitova byla 50 x 10 kroků. Dva nejstarší náhrobky pocházejí z roku 1688. Stély jsou provedeny v goticko – renesančním kvadrálním stylu. Jsou pod nimi pohřbeny paní Bliml, manželka rabína Mošeho, o jehož existenci víme právě ze zmiňovaného náhrobku a nelze z něho vyčíst, zda se jednalo skutečně o rabína, a paní Šejndl, dcera Šemuelova.³¹

Zde si dovolím krátký exkurz o dobrušském židovském hřbitově, abych se k němu již nemusela vracet v jiných kapitolách. Další náhrobky, které najdeme ve staré části hřbitova, pocházejí převážně z 18. století a podléhají tedy baroknímu slohu. Všechny tyto náhrobky jsou stélového typu.³² A najdeme na nich typické barokní motivy mušlí, spirál, rostlinných ornamentů a křivek. V 19. století nastupuje klasicismus, který se promítl i do podoby dobrušských židovských náhrobků. Pomníky jsou zdobeny reliéfy lvů, otevřené knihy, žehnajících rukou³³ a dalšími výtvarnými prvky, které mají v židovství symbolický význam. Roku 1721 byla židovské obci stvrzena smlouva, patrně s městem, o právo na používání pozemku, na kterém se hřbitov rozkládal.³⁴ V době tuhé rekatolizace, kdy sice měli židé výjimku a jejich náboženství bylo povoleno, je velmi zvláštní, že město povolilo rozšíření hřbitova stejně jako stavbu synagogy, ke které se ještě dostanu v další kapitole.

Zejména ve východních Čechách nacházíme náhrobky jako pozůstatky válek, nejčastěji bitvy u Hradce Králové z roku 1866. Náhrobky jsou často označeny reliéfy zbraní a zbroje, které mají charakterizovat způsob smrti padlých. A právě na dobrušském židovském

²⁹ MACH, Jiří, *Židé v dějinách...* op. cit., str. 3.

³⁰ MACH, Jiří, *Židé v dějinách...* op. cit., str. 3.

³¹ FIEDLER, Jiří, POLAKOVIČ, Daniel, *Encyklopedie židovských obcí, sídlišť a památných míst na území ČR*, Praha: Židovské muzeum. Dostupné z: <http://www.zidovskemuzeum.cz/doc/dobruska17.pdf>.

³² Deskový kámen zapuštěný kolmo do země.

³³ Symbol kněžského pokolení *Kohenů*.

³⁴ MACH, Jiří, *Židé v dějinách...* op. cit., str. 3.

hřbitově se nachází společný hrob židovských vojáků rakouské armády, kteří padli za prusko – rakouské války roku 1866.³⁵

Židovský pohřební rituál se odlišoval od toho křesťanského. Zemřelý nesměl zůstat přes noc ve svém domě, proto byl v den úmrtí přenesen do márnice. I dobrušský hřbitov měl svou márnici. V Dobrušce nebyl důvod pro praxi navážení další vrstvy zeminy, kterou známe třeba ze starého pražského hřbitova.³⁶

Roku 1702 žilo v Dobrušce 22 židovských obyvatel stále v nájmu v osmi domech rozptýlených po městě. Práva židů v období tuhé rekatolizace byla pramalá. Po vydání mandátu o zřizování ghatt Karlem VI. (1711 – 1740) roku 1718 byli dobrušští radní vyzváni opočenským pánem hrabětem Jeronýmem Colloredem z Wallesee, aby vyhradili židům oddělené místo k bydlení vzdálené od křesťanských institucí. Městská rada se pravděpodobně postavila k této pobídce vlažně, protože odpověděla, že místo, kde by žili židovští obyvatelé odděleně, v Dobrušce nenalezla. Městská rada byla však opakovaně vybíduta, a tak bylo zakoupeno 6 domů na dnešním Šubrtově náměstí, které byly židům dány na dědičný pronájem. Na základě smlouvy z roku 1721 zde našlo svůj nový domov pět židovských rodin. Šestý dům sloužil jako židovská škola a synagoga. Smlouva zahrnovala i právo na pozemek, kde vznikl židovský hřbitov. A tak vzniklo dobrušské židovské ghetto.³⁷

---

³⁵ STEINOVÁ, Iva, „Židovské náhrobky – umění symbolů“, *Maskil*: ročník 9/listopad 2009, str. 10.

³⁶ MACH, Jiří, *Židé v dějinách...* op. cit., str. 8.

³⁷ MACH, Jiří, *Židé v dějinách...*, op. cit., str. 8.

3. ŽIDÉ V 18. STOLETÍ

Snahy panovníků separovat a regulovat židovské obyvatelstvo pokračovaly a některé se dotkly i Dobrušky, kde jinak židé s ostatními obyvateli vycházeli dobře. Rozruch způsobil hlavně „translokační reskript“ z roku 1726, který zakazoval pobývat židům v blízkosti církevních staveb či náměstí, kde se konala náboženská procesí a slavnosti. Karel VI. přísně zahnal židy do ghatt.³⁸ V Dobrušce doposud židé bydleli v bezprostřední blízkosti kostela. Problém řeší městská rada a purkmistr, vkládá se do něj i sám královéhradecký biskup. Koresponduje si s hrabětem, který se ale v této záležitosti nehodlá příliš angažovat.³⁹

Snahy o separaci a regulaci židovského obyvatelstva v Čechách pokračovaly. V roce 1726 byl proto ustanoven počet židovských rodin v Čechách na 8 541 a na Moravě na 5 106. O rok později přijatý tzv. „famiantský zákon“ silně omezoval židovská práva, protože se podle něho mohl v každé židovské rodině oženit jen nejstarší syn. Rodiny, které měly jen dcery, byly považovány za vymřelé a dívky se musely často vdávat do ciziny. Tento zákon platil více než sto let, přibývala však další omezení.⁴⁰

V Dobrušce to bylo ale nemožné. Židé zde bydleli v bezprostřední blízkosti kostela, takže roku 1728 tento problém začala řešit městská rada v čele s purkmistrem. Korespondovali s regentem opočenského panství Carlem Marxem Clannerem. Odpověděl jim, aby byla dvířka a okna průchozí ke kostelu zatlučena.⁴¹

Této korespondenci předcházela výměna názorů na pobývání dobrušských židů mezi vyššími hodnostáři. 17. září 1727 zavítal na vizitaci dobrušského děkanství sám královéhradecký biskup Václav František Karel, svobodný pán z Košina. Purkmistr a radní vytušili komplikace, které by souvisely s bydlením židů v bezprostřední blízkosti kostela. Obrátili se na regenta opočenského panství s prosbou, aby židé mohli zůstat na místě, kde nyní pobývají. Jiného místa pro ně totiž v Dobrušce nebylo.⁴²

Obavy se naplnily. Hradecký biskup byl očividně rozhořčen jednáním purkmistra a radních. 11. října 1727 totiž zaslal panu Rudolfovi hraběti Colloredovi rozsáhlý list, kterým navrhuje úplné vypovězení židů z Dobrušky. Odvolával se na stížnost dobrušského děkana a magistrátu. V dopise vyzývá hraběte, aby zabránil přílišnému mísení židů s křesťany, a poukazuje na následné ohrožení mládeže. V závěru listu se totiž praví: „...poněvadž tedy jak církevním, tak světským právem přílišnému šíření se židovstva čeliti jest, zvláště v uvedeném

³⁸ PĚKNÝ, Tomáš, *Historie židů...*, op. cit., str. 94 – 95.

³⁹ MACH, Jiří, *Židé v dějinách...*, op. cit., str. 9.

⁴⁰ PĚKNÝ, Tomáš, *Historie židů...*, op. cit., str. 95.

⁴¹ MACH, Jiří, *Židé v dějinách...* op. cit., str. 11.

⁴² MACH, Jiří, *Židé v dějinách...* op. cit., str. 10 – 12.

městě Dobrušce, kde se po několik let zvláště nebezpečné a přílišné mísení se s křesťany panuje, zvláště poněvadž mládež pospolu vyrůstající, čímž nebezpečí tím více se rozmnožuje, považují za svou povinnost o té věci Vám, vysoce urozený pane hrabě, tuto zprávu podati se žádostí, abyste tomuto šíření se židovstva přítrž učinil...“.⁴³ Mezi konkrétní opatření, která biskup doporučoval, bylo např. odstranit nově otevřenou synagogu a zrušit smlouvu o pronájmu domů židům z roku 1721.

Pan hrabě se zjevně nechtěl v této věci příliš angažovat. Biskupovi odpověděl poněkud stručněji. Odvolal se na rozhodnutí královského místodržitelství, že není v jeho pravomoci něco v té věci měnit či rušit. Ani dobrušští měšťané se v této záležitosti nechtěli angažovat. A údajné stížnosti byly přibarveny tím, co si přál biskup. Tomu nasvědčuje například dopis aktuára Jana Paškála opočenskému regentovi Clannerovi z 3. listopadu 1727. Ten radním poradil, aby dvířka a okna směřující ke kostelu byla neprodleně zazděna. 2. března 1729 biskup opět zasílá stížnost adresovanou místodržitelství.⁴⁴ Ani ta však opočenskou vrchností a dobrušskými občany nepohnula.

Někdy v době počínajících sporů mezi biskupstvím a městem, tedy v letech 1721 - 1722 byla postavena nová synagoga. Nelze se nepozastavit nad faktem, že v době velkých židovských omezení si židé z Dobrušky mohli postavit synagogu, rozšířit hřbitov a ještě zrekonstruovali dosavadní židovské ghetto vedle náměstí a poblíž kostela!

Synagoga vydržela necelých 100 let. 9. května 1806 byla spolu s ostatními židovskými domy zničena největším požárem v dějinách města. Druhá synagoga, která byla záhy vystavena na stejném místě, shořela v roce 1866 při dalším velkém požáru. V budově synagogy tenkrát vznikl i byt pro učitele a školní třída. V druhé polovině 19. století dobrušští židé postavili třetí synagogu v novogotickém stylu.

V dobrušské synagoze zůstalo zachováno základní uspořádání interiéru.⁴⁵ V roce 2010 proběhla oprava objektu synagogy. Při rekonstrukci podlahy byly objeveny zbytky zdiva původního objektu, který zde stával před vznikem synagogy, ale také čtvercová kamenná plocha, která tvořila základ pro *bimu*.⁴⁶

Období vlády židům nepříliš příkloněné Marie Terezie (1740 - 1780) přežila dobrušská židovská obec bez jakékoliv újmy. Jediný antisemitský (v této době spíše antijudaistický) akt proběhl roku 1749, ne však ze strany dobrušských měšťanů, či katolické církve, ale ze strany ruských vojáků. Marie Terezie totiž uzavřela roku 1746 s ruskou carevnou Alžbětou

⁴³ MACH, Jiří, *Židé v dějinách...* op. cit., str. 12.

⁴⁴ MACH, Jiří, *Židé v dějinách...* op. cit., str. 13.

⁴⁵ VEČEŘOVÁ, Petra, *Navštivte židovské památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha: Olympia, 2009, str. 160.

⁴⁶ SLAVÍK, Petr, „Dobrušská synagoga odkrývá svá tajemství“ in *Dobrušský list*, číslo 7/2010, str. 3 – 4.

Petrovnou (1741 - 1762), dcerou Petra Velikého, útočný a obranný spolek namířený proti Prusku a Francii. Ruská vojska opět táhla v létě roku 1748 v počtu téměř 40 000 mužů třemi proudy přes Polsko, Slezsko, Moravu a Čechy (Bechyňským, Čáslavským a Chrudinským krajem a dále na západ) k Rýnu. Než však zasáhla do bojů, byla Marie Terezie přinucena připojit se k tzv. „cášskému míru“ a ruská vojska se roku 1749 přes Čechy vracela domů.⁴⁷

O zabití žida Samuela Filipa ruskými vojáky, kteří se v okolí Dobrušky tou dobou zdržovali, se dozvídáme z kroniky Václava Křečka. Z tónu, který provází zápisek, lze vycítit, že nálada dobušských obyvatel rozhodně nebyla protižidovská.⁴⁸

Roku 1782 vydal císař Josef II. (1780 - 1790) svůj „Toleranční patent“. Přinesl úlevy, odstranil židovskou daň a židovské označení. Židům bylo povoleno podnikání v zemědělství, řemeslech i tovární výrobě, jejich dětem návštěva veřejných škol.⁴⁹ Ale to už bychom předbíhali, protože ještě v době tuhé rekatolizace, v době panování tvrdé Marie Terezie, se objevuje zajímavá sekta, která ovlivní životy mnoha východočeských židů a křesťanských nekatolíků.

3.1. Novobydžovská sekta tzv. „Izraelitů“

3.1.1. Nekatolictví ve východních Čechách v 17. a 18. století

17. a 18. století patří k dějinným křižovatkám, jejichž události na dlouho ovlivnily vývoj českých zemí. Ústředním bodem obou staletí je zápas katolicismu a protestantské reformace, který se projevil během třicetileté války a v následné tuhé rekatolizaci. Nejinak tomu bylo i ve východních Čechách, kde se tento fenomén promítl do života obyčejných lidí, převážně z venkova. Řada nekatolíků z širokých vrstev, kteří po třicetileté válce ztratili své představitele – elitu a kněží, ztratili i správný směr, kterým by se měli vydat. Noví kněží katoličtí se jen marně dovolávali větší autoritě. Tak se nevzdělaní přívrženci nekatolicismu sami učili a sami si vykládali otázky víry.

Všichni autoři (viz. Úvod), zabývající se otázkou novobydžovských „Izraelitů“, se shodli, že vznik sekty mohl souviset s neukotveností a s potlačováním nekatolicismu ve východních Čechách. Proto považují za vhodné zmapovat vývoj a osudy nekatolíků

---

⁴⁷ PAVEL Bohuslav, ŠŮLA, Petr, „Ruská vojska v Podorlicku v letech 1735 a 1748 – 1749“, (citováno 15. dubna 2011). Dostupné z: <http://www.moh.cz/pdf/ohp/198.pdf>, str. 115.

⁴⁸ MACH, Jiří, *Židé v dějinách...* op. cit., str. 15.

⁴⁹ PĚKNÝ, Tomáš, *Historie židů...*, op. cit., str. 107.

v oblasti vzniku sekty a také na území opočenského panství, tedy v Podorlicku, kde leží i subjekt mého zájmu, město Dobruška. Co vedlo potlačované obyvatelstvo ke spojení s židovstvím? Pod jakým nátlakem tito lidé museli být na počátku 18. století? To si dnes jen těžko umíme představit, ani nikde nevyčteme, co bylo tou pravou příčinou. Přesto se můžeme domnívat, že právě útlak, který vypudil ze země vzdělanou nekatolickou vrstvu a tajné praktikování víry, patří mezi příčiny vzniku početné sekty, jež tak otrásla katolickou církví i židovskými obcemi ve východních Čechách.

Roku 1627 prohlásilo „obnovené zřízení zemské“ nekatolíky za „zjevné rušitele obecného pokoje“, a tak bylo nekatolictví kvalifikováno jako trestný čin.⁵⁰ Poté byla stanovena rekatolizační komise, která měla za úkol obrátit nekatolíky zpět na pravou víru. V Hradci Králové tuto komisi vedl strahovský opat Questenberg a přílišný úspěch nezaznamenala.⁵¹ O rok později se komisaři objevují i na opočenském panství, jehož páni Trčkové z Lípy patřili k tradičním nekatolíkům a zároveň k ekonomicky a politicky vlivným rodům. V čele bouřících se nekatolíků z širších vrstev stáli pak dobrušští rychtáři, což svědčí o silné základně nekatolicismu v Dobrušce.

Rebelové se shromáždili ve vojensky organizované jednotky a pod vedením Roštlapila z Kostelce nad Orlicí a Pavla Špalkaře, bývalého stavovského vojáka, se jim podařilo dobýt zámek Skalku a město Opočno. Povstalci se snažili získat další celá města, ale podařilo se jim to jen v Dobrušce a Třebechovicích pod Orebem. Ostatní města proti nim vytáhla a přinutila je k ústupu. Zanedlouho se začali aktivizovat i poddaní na Rychnovsku, takže vojsko mohlo vyrazit směrem na Náchod a Hradec Králové, což začalo znepokojovat hejtmana Ottu z Oppersdorfu, který žádal místodržící a císaře o okamžitý zásah. Na pět set povstalců bylo pobito, na šest set zajato. Na povstalecká území byla uvalena těžká pokuta, na město Dobrušku, jako na jednoho z iniciátorů, připadla celá pětina částky. Tyto události těžce postihly kraj a je jistě jednou z příčin živící početné emigrace ze země a tajné nekatolictví⁵², které sloužilo jako podhoubí pro vznik sekty novobydžovských „Izraelitů“.

I po roce 1650, kdy přišla nová vlna rekatolizace, se v mnoha podorlických obcích udržel nekatolicismus i mezi drobnou šlechtou a městskými úředníky. Díky soupisům obyvatel sestavených v letech 1650 – 1651 vidíme, že nejvíce nekatolíků bylo právě v královéhradeckém kraji, představovali zde téměř polovinu!⁵³ Informace získané při sčítání pak nejspíš vedly k tvrdým opatřením, které katolická církev na kraj uvalila. Násilná konverze

---

⁵⁰ MACH, Jiří, *Křesťanství v...*, op. cit., str. 36.

⁵¹ MACH, Jiří, *Křesťanství v...*, op. cit., str. 36 - 37.

⁵² MACH, Jiří, *Křesťanství v...*, op. cit., str. 37.

⁵³ MACH, Jiří, *Křesťanství v...*, op. cit., str. 41.

začala v jednom z ohnisek rebelie, v opočenském panství. Zajímavým jevem je také založení královéhradeckého biskupství v roce 1657. Jistě vzniklo vlivem událostí v kraji, které tolik zneklidňovaly katolickou církev.

V první polovině 18. století, a to už se blížíme do období vzniku sekty novobydžovských „Izraelitů“, katolická církev zvolila spíše „mravenčí“ metodu, kdy se zaměřila na děti a mládež, na které působili katoličtí učitelé a misionáři a také metodu restriktivních opatření. Na prostý lid také přitažlivě působila barokní okázalost katolického kultu zaměřená převážně na uctívání svatých (např. Jana Nepomuckého). Karel VI. vydal 29. srpna roku 1721 tzv. „pragmatický dekret“, kterým definoval jakékoliv vyznání mimo katolicismus herezí a každá hereze se stávala *crimen contra statum* a jako taková už nebyla podřízena tradičnímu církevnímu soudu - inkvizici, nýbrž Královskému apelačnímu soudu.⁵⁴ Rekatolizace se začala soustředit v rukou necírkevních orgánů. Druhý reskript z 25. prosince 1725 upřesňoval výši trestů za nekatolické projevy, které byly považovány za kacířství.⁵⁵ V třicátých letech se připojily další reskripty, ve 20. a 30. letech můžeme tedy mluvit o nejtvrdší rekatolizaci.

Navzdory církevních i úředních snah hlavně v opočenském panství počet nekatolíků rostl! Do východních Čech se dostala řada evangelických knih a ve 30. letech sem přicházeli tajní evangeličtí emisaři, kazatelé, mezi které patřil například Jan Moc nebo Jiřík Urban. Po jejich příchodu v roce 1732 se začala formovat nová rebelie. V Dobrušce se překvapivě k hnutí nikdo nepřidal.⁵⁶ Úřady začínají volat o pomoc, a tak se v opočenském kraji brzy objevilo vojsko čítající sedm set vojáků. Vzpouza byla rázem potlačena, následovaly jen výslechy, zatýkání, tresty. I když i v následujících letech došlo k několika menším povstáním v různých krajích, opočenská rebelie byla posledním pokusem o získání náboženské svobody reformní cestou. Pro početné místní nekatolíky znamenal tento neúspěch hluboký zlom, radikalizoval je, vedl do hluboké ilegality. V následujících letech byly pro východní Čechy obnoveny katolické misie vedené jezuitou, mezi nimiž figuroval i neblaze proslulý pater Koniáš, jež sehrál i roli kazatele při procesech a popravách bydžovských „Izraelitů“.⁵⁷

Proč se zrovna východní, případně severní Čechy staly ohniskem nekatolíků? Na to hledal odpověď i Jiří Mach.⁵⁸ Příčin je jistě mnoho, ale mezi ty do oka nejvíce bijící patří určitě poloha východních a severních Čech blízko protestantských zemí, která dávala místním nekatolíkům pocit bezpečí, protože mohli snadno emigrovat. Také zde působila řada

⁵⁴ ARAVA – NOVOTNÁ, Lena, „The Bydžov’s “Israelites”...”, op. cit., str.1.

⁵⁵ MACH, Jiří, *Křesťanství v...*, op. cit., str. 43.

⁵⁶ MACH, Jiří, *Křesťanství v...*, op. cit., str. 45.

⁵⁷ ARAVA – NOVOTNÁ, Lena, „The Bydžov’s “Israelites”...”, op. cit., str. 2.

⁵⁸ MACH, Jiří, *Křesťanství v...*, op. cit., str. 49.

exilových kazatelů, kteří za hranice distribuovali evangelickou literaturu a často i kázali Slovo Boží. A jak víme, Písmo je pro evangelíky to základní. Další příčinou mohla být i rodová tradice víry. Ve venkovské společnosti, kde rodina fungovala jako pilíř, zůstávali lidé věni její tradici po několik generací. I soudružné vesnické společenství sehrálo významnou roli v udržení tajného nekatolictví. Vesnice zkrátka tvořila ideální prostředí pro fungování relativně malé tajné skupiny.

Taková tedy byla situace ve východních Čechách těsně předtím, než zde vznikla sekta tzv. novobydžovských „Izraelitů. V početné literatuře, která vznikla hlavně v 19. století, se setkáváme i s jinými názvy jako Abrahamité nebo *Haebreos Neobidzovienses* (Novobydžovští Hebrejci). V dobových záznamech byla podle židovských rysů označována jako *superstitione judaica* (židovský blud).⁵⁹ A historickým bádáním je řazena mezi tzv. „blouznivé náboženské sekty“. Ve východních a severovýchodních Čechách se objevuje ve 40. letech 18. století.

Monstrproces, ve kterém byli členové sekty vyšetřováni, vzbudil ve své době velkou pozornost, mimo jiné proto, že byl exemplárně zakončen třemi popravami. Zdá se, že přívrženci sekty se nenechali zastrašit, protože se v době josefínské, po vydání „tolerančního patentu“ (13. října 1781), znovu objevují ve velkém počtu.⁶⁰ Sektáři žili převážně na Bydžovsku a Chlumecku. Pár jedinců pocházelo z okolních panství a Lena Arava-Novotná uvádí, že se sekta rozšířila i v opočenském panství⁶¹, do kterého náležela i Dobruška. Z pramenů však nelze dokázat, že by se někteří dobrušští nekatolíci k sektě přidali. Respektive žádní obyvatelé Dobrušky nebyli obviněni během procesu se sektou.

Novobydžovští „Izraelité“ byli původně tajní nekatolíci především z řad venkovského prostého lidu (sedláci, myslivci, šafáři, krejčí, vdovy... ale hlavně ovčáci), kteří pod vlivem dlouhého náboženského pronásledování, nedostatku náboženského ponaučení, rozkladu náboženských představ a touhy po nalezení cesty ke spáse duše, hledali východisko, sešli z křesťanské cesty a přijali některé židovské zvyky, jiné si zachovali křesťanské. Z výpovědí obžalovaných sektářů víme, že mezi novotu převzatou z judaismu patří i popírání Trojice a neuznání Ježíše Krista jako Mesiáše a Boha, tedy popření základních křesťanských dogmat vůbec! Nemůžeme tedy mluvit o nekatolících, kteří přijali pár židovských zvyků, ale o radikálním odmítnutí samotné podstaty křesťanství.

---

⁵⁹ ARAVA – NOVOTNÁ, Lena, „The Bydzov’s “Israelites”...”, op. cit., str. 2 – 3.

⁶⁰ PROKEŠ, Jaroslav, „Novobydžovské ghetto...“, op. cit., str. 1/147.

⁶¹ ARAVA – NOVOTNÁ, Lena, „The Bydzov’s “Israelites”...”, op. cit., str. 3.

3.1.2. Prameny

Odhalení sekty vyvolalo ve své době velké pozdvižení, v historii nemá takový proces obdoby, takže vzniklo velké množství literatury, která se událostmi zabývala. Starší autoři však píšou spíše tendenčně. Až roku 1936 již zmiňovaný Jaroslav Prokeš v příspěvku do *Ročenky Společnosti pro dějiny Židů v ČSR* „Novobydžovské ghetto a tzv. Sekta bydžovských Izraelitů v polovici osmnáctého století“ a později roku 1998 Ivo Kořán v článku do *Českého časopisu historického* „Židovská sekta na Bydžovsku v polovině 18. století“ se na proces dívali z kritického badatelského hlediska.

Jaroslav Prokeš ve svém článku uvádí, že první podrobnější zpráva o sektě „Izraelitů“, doložená dobovými archiváliemi spočívá v kronikářském zápisu o dějinách města Nového Bydžova, jehož autorem byl učitel Celestin Říha. Vyšel roku 1868. Dílko se opírá o dokumentární zprávy novobydžovského archivu, hlavně o městské a pamětní knihy. Zprávu o popravě vůdce sekty Jana Pity z Chudonic zakládá Říha na zápisu z knihy bydžovského děkanského archivu, který pochází téměř z doby, kdy k popravě došlo.⁶²

Prokeš zmiňuje další studii *O tak řečených blouznivcích náboženských v Čechách a na Moravě za císaře Josefa II.*, jejíž autor Josef Alexandr Helfert očividně nečetl Říhovo dílko a dotýká se sekty jen z doby císaře Josefa II. Vyslovuje však zajímavou domněnku, se kterou Prokeš dále pracuje, že důvodem styků tajných nekatolíků a židů byl dle slov Helferta následující: „Pobráno jim knihy, písma svatého nového zákona, ale oni viděli, kterak zákon starý židům bez překážky byl ponechán. Proč bychom se tedy i my nepřidrželi starého zákona? Vždyť i ten jest slovem božím. I jali se seznamovati s židy... Ano ledacos přijali i z obyčejů židovských...“⁶³ Proti Helfertovu názoru na příčinu vzniku sekty vlivem ničení náboženských knih katolickou ortodoxií se staví jesuita P. Josef Svoboda v článku „O takzvaných blouznivcích náboženských v Čechách za císaře Josefa II.“ otištěném roku 1878 v *Časopise katolického duchovenstva*. Na rozdíl od Svobody čerpal z dobových záznamů (stejně jako Říha). Zajímavý je však jeho výklad o původu bydžovských Izraelitů, který se právě liší od Svobodova výkladu. Ten tvrdí, že počátek sekty vzešel ze strany židů. Ze spisu je zřejmý jeho protižidovský postoj, ke kterému ho však prameny neopravňovaly.⁶⁴

Jako dalšího autora písma o „Izraelitech“ uvádí Prokeš K. Adámka. Jeho zdroj neznáme. Ve svém spise *Doba poroby a vzkříšení. Rozhledy v kulturních dějinách království Českého v XVII. a XVIII. stol.* nás seznamuje se zvyky, které se v sektě rozmohly: „...nevěřili v sv. Trojici, věřili v nesmrtelnost duše, uznávali desatero, modlili se otče náš, věřili

⁶² PROKEŠ, Jaroslav, „Novobydžovské ghetto...“, op. cit., str. 2/148 - 3/149.

⁶³ PROKEŠ, Jaroslav, „Novobydžovské ghetto...“, op. cit., str. 3/149 - 4/150.

⁶⁴ PROKEŠ, Jaroslav, „Novobydžovské ghetto...“, op. cit., str. 3/149 - 4/150.

v proroctví Mojžíšova a v příchod mesiášův, světili sobotu aj.“ Na jiném místě se pak zmiňuje: „...ano mnozí pry se dali i obřezati.“⁶⁵ Ve věci původu sekty souhlasí s Helfertovým tvrzením i Tomáš Bílek. Dále Prokeš zmiňuje krátký zápis v pamětech někdejšího líbeznického vikáře a faráře J. V. Paroubka z roku 1885.⁶⁶

I tehdejší základní dílo o dějinách českého nekatolictví a náboženského blouznivství pokrývající dobu od Bílé hory po vydání tolerančního patentu, které nese název: *Dějiny prstonárodního hnutí v Čechách od vydání tolerančního patentu až na naše časy*, které vyšlo roku 1887 a jehož autorem je Antonín Rezek, se drželo jen spisů starších autorů a nikoli pramenného materiálu. Svobodovu tezi Rezek odmítá, protože se zdráhá „Věc vysvětlovat pouze a jedině vlivem židů, jako učinil J. Svoboda, nezdá se mi býti dostatečné...Vystoupení rabína Mendla na Bydžovsku a zakládání sekty Izraelitů židům tehdy jistě přišlo velice nevhod, protože se tím postavení jich zhoršovalo. A na druhé straně nebyl by Mendl, ani kterýkoliv jiný žid u lidu co do náboženství ničeho pořídil, kdyby okolnosti jiného druhu nebyly k tomu přispěly.“ A naopak se Rezek přiklonil k výkladu Helfertovu, že sekta vznikla pod tlakem náboženského útlaku nekatolíků.⁶⁷

Dále se Prokeš rozsáhle věnuje spisu *Dějiny panování Marie Terezie*, jehož autorem je fantasta Josef Svátek. A právě on přišel s novým pramenem, se zápisem bydžovského děkanství, který přináší nové informace o objevení sekty. Svátek spojil obě již zmiňované domněnky o vzniku sekty, ale jako hlavní příčinu vidí vypovězení židů Marií Terezií z velkých měst. Prokeš se dále věnuje vyvracení některých Svátkových tvrzení. „Hlavním takovýmto agitátorem byl rabín v Novém Bydžově Mendl (Mendel), který v působení svém na tajné nekatolíky v okolí Bydžova, Chlumce, Hradce Králové i Králové Dvora tak horlivě si počínal, že na sta přívrženců pro 'českou sektu židovskou' získal.“ Prokešův podrobný rozbor ukazuje, že Svátkovo napínavé vyprávění se neopírá o žádný archivní pramen.⁶⁸ Sekta byla pravděpodobně až na pár výjimek skutečně omezena na Bydžovsko a Chlumecko. Hradec Králové a Dvůr Králové se mu do výčtu připlety, protože zde byli uvězněni někteří podezřelí, kteří však pocházeli z jiných panství.

Prokeš zmiňuje i stručnou zmínku F. J. Čečetky v článku „Náboženská hnutí na Dymokursku a Chlumecku“, ke kterému se příliš nevyjadřuje. Za to věnuje velkou pozornost cenné studii Josefa Kašpara *Paměti o věcech duchovních v královském věnném městě Novém Bydžovu*, která odmítá Svátkova fantaskní tvrzení, ale i to Svobodovo a přiklání

---

⁶⁵ PROKEŠ, Jaroslav, „Novobydžovské ghetto...“, op. cit., str. 4/150.

⁶⁶ PROKEŠ, Jaroslav, „Novobydžovské ghetto...“, op. cit., str. 5/151.

⁶⁷ PROKEŠ, Jaroslav, „Novobydžovské ghetto...“, op. cit., str. 5/151.

⁶⁸ PROKEŠ, Jaroslav, „Novobydžovské ghetto...“, op. cit., str. 6/152 - 7/153.

se k výkladu Helfertovu. Kašpar se drží zápisu z pamětní knihy bydžovského děkanství, zápisník bydžovského děkanství mu však také ušel. Velmi podrobně se věnuje zvykům „Izraelitů“: „I jali se tajní nekatolíci choditi mezi židy a četli v tom, co bylo dovoleno (Starý zákon). V těchto schůzkách se židy počala vyvíjeti zvláštní věrouka starozákonní s některými přívěsky novozákonními. Předně nedávali křesťané, schůzky ty navštěvující, svých dětí křtiti a sami, jak se velmi pravděpodobno zdá, podrobili se obřízce. Pak dle starozákonního výroku, že není Boha kromě Boha, popíráno božství Ježíše Krista a vůbec víra v Trojici boží a dle prorocství Mojžíšových věřeno v příští Mesiáše a zavedeno svěcení soboty. Z Nového zákona zůstala jako vůbec u sekt víra v prorocství Apokalypse a pak modlitba Otčenáš.“⁶⁹ Předáci sekty před popravou vypovídali, že Rabín Mendl spolu s dalšími bydžovskými židy vyučovali sektáře, „že poslední dnové se blížejí... že velký vojny povstanou, skrze které katolická víra zahyne a židovská panovati bude... že židé samotně jediného boha věřejí... že Mesiáš teprv přijde a Eliáš jej předcházeti bude, naproti tomu, že Kristus nejní Bůh, nýbrž panchart a ze semene satanáše pochází... že Maria Panna před zasnoubením se S. Josefem již dříve zmřána neb spravena byla a Krista sobě uhonila... že Kristus v chrámě jeruzalémském se skryl a jisté tam zachované slova boží ustranil, sobě do paty nohy všil, nad chrámem v povětří se vznášel, od ďábla nebo jiného zhozen, a poněvadž za Syna Božího se vydával, od židův usmrcen, do hajzlíku strčen byl, a z mrtvých nevstal“.⁷⁰

Prokeš dodává, že byla sektě novobydžovských „Izraelitů“ sice věnována velká pozornost, ale dosažené poznání není ani úplné, ani nesporné, naopak je spíše mezerovité a tendenční. Může za to nedostatek pramenů, ze kterých badatelé čerpali a tím se uchýlili k různým dohadům, kombinacím a fantasiím a také citlivost náboženského tématu. Ani Prokešovi se však nedostaly do rukou všechny důležité prameny, čerpá především z materiálů uložených v městském a děkanskm archívu v Novém Bydžově.⁷¹ I Ivo Kořán ve své práci upozorňuje na fakt, že Prokeš neměl přístup k důležitým pramenům, zejména k archiváliím královéhradecké konzistoře.⁷²

3.1.3. Sekta od svého vzniku do postihu

Bydžovsko, Chlumecko a ostatně i celé východní a severní Čechy, jak jsem již zmiňovala v jedné z předchozích podkapitol, patřily ke klasickému území tajného českého nekatolictví v době pobělohorské, a proto není divu, že se sekta vytvořila právě zde. Až

⁶⁹ PROKEŠ, Jaroslav, „Novobydžovské ghetto...“, op. cit., str. 9/155.

⁷⁰ KOŘÁN, Ivo, „Židovská sekta...“, op. cit., str. 73.

⁷¹ PROKEŠ, Jaroslav, „Novobydžovské ghetto...“, op. cit., str. 11/157.

⁷² KOŘÁN, Ivo, „Židovská sekta...“, op. cit., str. 72 - 73.

do Josefínských reforem je nekatolictví pronásledováno převážně v širokém okolí Hradce Králové, hlavně v podhůří Krkonoš a Orlických hor. Dokládá to několik případů vyšetřování nekatolíků. Například proces s Lukášem Volným a jeho rodinou z roku 1732 nás vede přímo k sektě „Izraelitů“. Roku 1732 došlo k potlačení opočenské rebelie, tedy k poslednímu pokusu potlačit útlak nekatolíků. Ti se po neúspěchu stáhli do podzemí a žili dvojí život silně věřícího katolíka navenek a tajného nekatolíka uvnitř.⁷³

O „kajících misiích“ z let 1732-1750 jsem se již zmiňovala. Jezuité se zaměřovali hlavně na zabavování nekatolických náboženských knih, což sehraje roli i při vyšetřování údajných sektářů. Nalezení jakékoli židovské knihy v domě nekatolíka by sloužilo jako jasný důkaz proti obviněným z příliš blízkého styku s židy.

Přesné datum vzniku sekty nám není známo. Svátek píše, že roku 1743 a 1744 mnozí židé začali působit na nevzdělané české nekatolíky. Stejný autor však ve svém spisu uvádí za příčinu vzniku sekty vypovězení židů z měst Marií Terezií roku 1745. Rozpor těchto dvou tvrzení ukazuje na to, že Svátek neměl v rukou žádné prameny, které by o vzniku sekty mluvily. V hlavním rozsudku nad bydžovskými sektáři, tedy v excitatoriu královéhradeckému biskupovi z 12. ledna 1748 se píše, že se sekta v jeho diecézi objevila už více než před pěti lety. To by se téměř shodovalo i s tvrzením, které je ve zprávě citováno, tedy že apelační soud došel v polovici roku 1747 podle rozsáhlého vyšetřovacího materiálu k závěru, že sekta vznikla před více než pěti lety, tj. v roce 1742.⁷⁴

Zatímco se Prokeš datu a důvodu vzniku sekty věnuje velmi obsírně, Kořán stručně v úvodu článku datuje vznik sekty do roku 1741 (což se liší od Prokeše!)⁷⁵, aniž by svůj závěr jakkoli rozvedl. Jako důvod vzniku pak uvádí potlačení reformační bouře roku 1732, které donutilo nekatolíky ke stáhnutí do utajení a k radikalizaci. Důsledkem toho byl příklon k sektě.⁷⁶ I Lena Arava-Novotná dodává, že první myšlenky mohly vzejít po opočenské rebelii, kdy se nekatolíci stáhli do ústraní. Už roku 1733 se u Jana Pity, vůdce sekty, učil syn ovčáka z nedaleké vsi Skřeneň, Lukáš Šulc, jehož prostřednictvím se pak pravděpodobně Pitovo učení rozšířilo i mezi další ovčáky.⁷⁷ K tomuto závěru se přikláním i já a proto jsem se v úvodu podkapitoly snažila rozvést historii nekatolického prostředí ve východních Čechách.

Z protokolů o zasedání královéhradecké konzistoře, které se věcí sekty zabývaly a jejichž opis je uchován v děkanském archívu novobydžovském, Prokeš zjišťuje skutečné datum vzniku sekty. Konzistoř v čele s bydžovským děkanem Janem Josefem Escherichem

⁷³ PROKEŠ, Jaroslav, „Novobydžovské ghetto...“, op. cit., str. 36/182 - 39/185.

⁷⁴ PROKEŠ, Jaroslav, „Novobydžovské ghetto...“, op. cit., str. 43/189.

⁷⁵ KOŘÁN, Ivo, „Židovská sekta...“, op. cit., str. 72.

⁷⁶ KOŘÁN, Ivo, „Židovská sekta...“, op. cit., str. 72.

⁷⁷ ARAVA – NOVOTNÁ, Lena, „The Bydžov's “Israelites”...“, op. cit., str. 2.

zasedala již 9. ledna 1747!⁷⁸ Z toho plyne, že se na první stopu sekty přišlo již před svátky vánočními, pro které nechal děkan vyšetřování přerušit. Sekta novobydžovských „Izraelitů“ byla tedy nepochybně vyražena na konci roku 1746. Zpráva o sektě sestavená děkanem Escherichem obsahuje informaci, že bydžovský děkan byl hospodářským správcem upozorněn, že jakýsi ovčák (jinde se dozvídáme jeho jméno Jan Vacek) ze vsi Prasku, Bydžovu poddané, zdá se býti podezřelý z „židovského bludu“. Při prohlídce ovčákova domu našel prasecký kantor na stole knihu, v níž četl rouhavou větu o Kristu. Bydžovský děkan však vyšetřování odložil kvůli nastávajícím svátkům, ale královéhradecký hejtman baron Vančura z Řehnic ihned rozkázal zahájit vyšetřování.⁷⁹

Zmíněný ovčák nejprve zapíral, ale později se přiznal k židovskému bludu a svaloval vinu na jakéhosi Jana Pitu ze vsi Chudonic, od něhož byl prý vyučen. Pita byl též předvolán a k bludu se přiznal a dovolával se bydžovských židů - rabína Mendla Götzla, Salomona Caspara a Bernarda Vlčka.⁸⁰ A tak byla nejdříve zachycena vedlejší stopa, která vyšetřovatele záhy přivedla ke stopě hlavní. Pita věřil, že roku 1750 křesťanská a židovská víra splynou.⁸¹ Následně bylo k výsledku předvoláno několik dalších lidí včetně tří židů. Z první zmínky o sektě se také dozvídáme o odporu jejich stoupenců k požívání vepřového masa, o ctění soboty jako dne odpočinku a také o Pitově stanovisku k obřízce, která podle něj není nutná.⁸²

Je velmi těžké zrekonstruovat obsah učení novobydžovských „Izraelitů“. Dostupné zprávy pocházejí z výpovědí obžalovaných a je dost pravděpodobné, že při jejich vyslýchání bylo použito útrpného práva. I když od roku 1721 nebylo vyšetřování podřízeno tradičnímu církevnímu soudu, tedy inkvizici, nýbrž Královskému apelačnímu soudu, tedy světské instituci pověřené soudit kacířské zločiny, jež ovšem inkviziční metody vyšetřování přebírala. A ani tyto materiály nejsou úplně a o početnou literaturu z 19. století, která na téma sekty vznikla, se nelze opírat. Lena Arava-Novotná shrnuje obsah jejich učení takto: „Podle procesních výpovědí vyznávala sekta vedená Janem Pitou víru v jednoho Boha, ale odmítala učení o svaté Trojici i neposkvrněnosti Panny Marie a navíc, na rozdíl od všech ostatních nekatolických sekt, se její členové vyhýbali konzumaci vepřového masa, světili sobotu, popírali božskou podstatu Ježíše Krista a věřili, že roku 1750 křesťanská i židovská víra splynou. K obřízce však zaujali stejný postoj jako apoštol Pavel v *Listu Římanům* a nepovažovali jí tedy za nutnou součást své náboženské příslušnosti.“⁸³

⁷⁸ PROKEŠ, Jaroslav, „Novobydžovské ghetto...“, op. cit., str. 45/191.

⁷⁹ PROKEŠ, Jaroslav, „Novobydžovské ghetto...“, op. cit., str. 45/191.

⁸⁰ ARAVA – NOVOTNÁ, Lena, „The Bydžov's “Israelites”...“, op. cit., str. 3.

⁸¹ KOŘÁN, Ivo, „Židovská sekta...“, op. cit., str. 79.

⁸² PROKEŠ, Jaroslav, „Novobydžovské ghetto...“, op. cit., str. 46/192.

⁸³ ARAVA – NOVOTNÁ, Lena, „The Bydžov's “Israelites”...“, op. cit., str. 2.

Vyšetřování se v půlce ledna chopil královéhradecký krajský úřad, jehož dokumenty týkající se sekty se bohužel nedochovaly, takže můžeme čerpat jen ze zlomků zachovaných v bydžovském archívu. Sektářů bylo mnoho a tak byla zaslána zpráva o situaci do Prahy a z Prahy následně do Vídně, která zareagovala velmi rychle. Už 26. ledna 1747 byla zřízena z členů pražského apelačního soudu zvláštní komise a v dubnu se objevila v Hradci. Po tři týdny vyslýchala v Hradci podezřelé, 20. dubna i několik bydžovských židů v čele s rabínem Mendlem.⁸⁴ Komise se skládala z hraběte F. Věžníka a Jana Muhlendorfa a vyžádala si k předložení knihy, které byly sektářům odňaty a také seznam inkriminovaných osob. Vyšetřování se odvolávali převážně na Bibli, odňatou bydžovským děkanem sedláku Vábrovi z Vysočan, kde jsou zmínky o budoucím příchodu mesiáše. Měla však existovat ještě jedna kniha, přeložená z hebrejštiny do češtiny, bez jejíž znalosti nebylo možné pokračovat. Kněží a faráři však ve svých okrscích nenarazili na žádnou zásadní nekatolickou nebo judaizující knihu. Asi před polovinou května opouští apelační komise Hradec, aniž by se jí podařilo nalézt hledanou knihu židovského učení.⁸⁵

Ze seznamu, jenž byl předložen při zasedání královéhradecké konzistoře 14. dubna 1747, známe jména Pitových stoupenců a je zřejmé, že se nevyskytovali jen v bydžovském a chlumeckém panství, nýbrž i ojediněle na panství smidarském, dymokurském, královéhradeckém a přimském. O opočenském panství nejsou v dokumentech zmínky. Celkem jmenuje tento seznam šedesát osob. Zachovaly se však další seznamy, které dokazují, že osob bylo ještě více. A když připustíme ještě seznam osob v rozsudku z 12. ledna 1748, celkový počet vyšetřovaných stoupne až na 120 osob!⁸⁶ Z těchto seznamů podezřelých můžeme také vyčíst, že nejvíce sektářů bylo na Chlumecku a to ve vesnicích, které ležely mezi Chlumcem a Bydžovem. Blud se rozšířil i do okolních panství, ale jen mezi rodinné příslušníky.

U Kořána se však dočítáme, že nejstarší syn Lukáše Volného Jan, tedy člen rodiny, kterou známe z procesu s „Izraelity“, působil roku 1732, tedy v době opočenské bouře, jako ovčák u rybníka Broumaru mezi Opočnem a Dobruškou a byl zapleten do opočenské rebelie a z čtení zakázaných knih obviněn. Janovi tři bratři Karel, Lukáš a Jiřík se později stali předními členy židovské sekty.⁸⁷ A jak lze vyčíst ze souhrnu obžalovaných, sektě podléhaly často celé klany. Z této informace však nemůžeme soudit, že se sekta rozrostla až k Dobrušce.

Počet vyšetřovaných Židů, na které se odvolával Jan Pita, byl celkem vysoký.

---

⁸⁴ PROKEŠ, Jaroslav, „Novobydžovské ghetto...“, op. cit., str. 47/193 - 48/194.

⁸⁵ KOŘÁN, Ivo, „Židovská sekta...“, op. cit., str. 73.

⁸⁶ PROKEŠ, Jaroslav, „Novobydžovské ghetto...“, op. cit., str. 50/196.

⁸⁷ KOŘÁN, Ivo, „Židovská sekta...“, op. cit., str. 75.

Rozsudek vynesený nad sektáři 12. ledna 1748 uvádí celkem 10 židů. Mezi nimi není uveden rabín Mendl, ale například Jakub Götzl, který se sektáři pěstoval velmi důvěrné styky, a proto byl hned převezen do Prahy, kde přestoupil ke katolictví i se svými syny. Vyšetřování apelační komise v Hradci skončilo v posledním dubnovém týdnu, část stoupenců sekty zůstala ve vazbě.⁸⁸

Uplynulo přes půl roku, než se Vídeň vyjádřila dlouhým reskriptem z 12. ledna 1748. Rozsudek smrti se týkal 4 lidí: Jana Pity, Václava Janečka, Jana Vacka a Ludmily Bourové.⁸⁹ Jak Pita měl být jako hlavní strůjce bludu na popravu vlečen a měl mu být vytržen jazyk. Ludmila Bourová, jakožto žena, měla být před popravou dána na skřípec a také jí měl být vytržen jazyk z úst a čekala ji smrt nejkrutější – upálení za živa. V reskriptu pak najdeme i ostatní návrhy na tresty, mezi něž patří vězení, nucené práce, rány karabáčem a nejnižším trestem bylo složení katolického vyznání víry, které bylo samozřejmou součástí všech trestů. Několik obžalovaných bylo propuštěno a ponecháno bez trestu, mezi nimi i několik židů. Prokeš závěrečné rozhodnutí soudu shrnuje slovy: „V celku odsuzoval tedy reskript z 12. ledna 1748: 4 osoby k trestu smrti, 11 osob k ročnímu vězení, po případě k nucené práci, 12 osob k půlročnímu vězení, po případě k nucené práci, 30 osob k složení katolického vyznání víry, při čemž šlo především o křesťany, dvěma křesťanům a jednomu židovi byla započítána za trest vyšetřovací vazba. Dodatečně měl být vynesen rozsudek nad 6 křesťany a šesti židy. Konečně bez trestu pak vyvázlo deset křesťanů a čtyři židé.“⁹⁰

Současně s rozsudkem byla zaslána hradeckému biskupovi ostrá císařovna výtky, jak mohla sekta takového rozsahu unikat zraku diecéze více než pět let. Není – li tedy vinna konzistoř, respektive kněží okrsků nakažených bludem z nedbalosti, či dokonce ze záměrného neřešení problému. Konzistoř však odpověděla negativně a ještě se snažila svést vinu na světskou moc, konkrétně na krajského hejtmana Vančuru, který si ani po odhalení sekty hned nepospíšil s jejím stíháním. Dále konzistoř shrnula svou činnost za poslední léta, kdy vyšetřovala řadu heretiků (husitských, luterských, kalvínských či pietistických) a dušovala se, že o židovské sektě nic nevěděla. Na základě této zprávy vypravil biskup komisi, která měla kněze v inkriminovaných oblastech prověřit několika otázkami. Konzistoř si poté pozvala ke konfrontaci žiželského faráře Golla, chlumeckého děkana Štěpánka a bydžovského děkana Eschericha, kteří byli podezřelí, že nedostatečně zasáhli při podezřeních, která měli, ale nakonec byl pouze vikář Štěpánek, jenž mohl mít podezření určitější, na tři měsíce suspendován. Konzistoř také vypracovala řadu opatření, které měly zabránit dalšímu šíření

⁸⁸ PROKEŠ, Jaroslav, „Novobydžovské ghetto...“, op. cit., str. 51/197.

⁸⁹ PROKEŠ, Jaroslav, „Novobydžovské ghetto...“, op. cit., str. 52/198.

⁹⁰ PROKEŠ, Jaroslav, „Novobydžovské ghetto...“, op. cit., str. 53/199 – 54/200.

sekty. Například děti omilostněných sektářů měly jít do výchovy k dobrým křesťanům, židé nesměli vázat křesťanské knihy a naopak zřídili více misionářů.⁹¹

Apelační soud v Praze pak dle pokynů z reskriptu odsoudil dodatečně k smrti ještě Jiřího Chaloupku vulgo Krčmařika, Lukáše Volného a Jiřího Pšeničku. Během následujících měsíců byli odsouzení opětovně vyslýcháni. Za své učitele označili Pitu a rabína Mendla. Až 7. listopadu 1748 padlo definitivní rozhodnutí z Vídně nad tresty pro Pitu a jeho přívržence. Byl prominut trest smrti trojici dodatečně odsouzených, ale byli posláni na tři roky do káznice.⁹²

Rozsudkem ze 7. listopadu 1748 byl monstrproces se sektou tzv. bydžovských „Izraelitů“ v podstatě ukončen. Počet hrdelních trestů klesl nakonec na čtyři, ale fakticky byly vykonány jen tři popravy, protože osmdesátiletý Václav Janeček ze Zadražan zemřel ještě před popravou, která se konala 8. července 1748. 18. prosince 1748 byl popraven hlavní vůdce sekty Jan Pita.⁹³ Podle rozsudku byl zašit do kůže, vyvečen na popraviště a tam upálen. I když hustě přšelo, přišlo se na popravu podívat na čtyři tisíce lidí, k nimž měl Koniáš dojemné kázání.⁹⁴ Prasecký ovčák Jan Vacek byl sťat v Hradci Králové a jeho tělo následně spáleno neznámo kdy. Ludmile Bourové z Lužce byl zlomen vaz a její tělo rovněž spáleno.⁹⁵

O osudu odsouzených židů nemáme dochované žádné zprávy. Čtyři židé (Samuel Caspar, Eliáš Schik, Jakub Tausik – Löwel a Samuel Veith) byli propuštěni a u ostatních se čekalo na výpověď držených sektářů. Jestli vypovídali proti židům, nevíme, ale vyšetřování rozhodně nepřineslo dostatek důkazů pro jejich odsouzení.⁹⁶ Zprávy o Jakobu Moysesovi, Bernardu Vlčkově a Enochovi beze stopy zmizely.⁹⁷ Jakub Götzl svému trestu unikl konverzí ke katolictví. Zde se nabízí otázka, zda nebyl nakloněn frankismu.

Prokeš zde vyslovuje také domněnku, že židé půjčovali své knihy nekatolíkům, je absurdní, protože židovské knihy byly nepochybně psány v hebrejském jazyce, takže jich sektáři, tedy prostý nevzdělaný lid, nemohl užívat. Důvodem tvrdého stíhání židů mohl být i antisemitská nálada v úřednických kruzích. Našla se však osoba, na kterou mohli úředníci svrhnout vinu původu sekty – na rabína Mendla. Ten byl kompromitován až později Václavem Janečkem při výslechu v květnu 1748, do té doby byl na svobodě. Rozsudek

---

⁹¹ KOŘÁN, Ivo, „Židovská sekta...“, op. cit., str. 76.

⁹² PROKEŠ, Jaroslav, „Novobydžovské ghetto...“, op. cit., str. 55/201 – 56/202.

⁹³ PROKEŠ, Jaroslav, „Novobydžovské ghetto...“, op. cit., str. 59/205.

⁹⁴ KOŘÁN, Ivo, „Židovská sekta...“, op. cit., str. 84.

⁹⁵ PROKEŠ, Jaroslav, „Novobydžovské ghetto...“, op. cit., str. 60/206.

⁹⁶ KOŘÁN, Ivo, „Židovská sekta...“, op. cit., str. 85.

⁹⁷ ARAVA – NOVOTNÁ, Lena, „The Bydzov's “Israelites”...“, op. cit., str. 4.

z 12. ledna 1748 se o rabínovi Mendlovi nezmiňuje a proto je zřejmé, že jeho proces byl veden zvlášť. Napovídá tomu i fakt, že k jeho upálení došlo až 7. března 1750 v Praze. Byl na hranici přikován železným obojkem ke kůlu, takto byl uškrcen a hranice pak byla zapálena. Třetí odsouzený Izák Mojžíš se spasil útekem do Amsterodamu.⁹⁸

Prokeš shrnuje, že zmínky o Mendlově agitaci, kterou rozebírají například autoři Svátek či Svoboda, nejsou založené na pravdě. Ani názvy sekty „Izraelité“ či „Abrahamité“ nejsou původní, dekret královéhradecké konzistoře z 23. března 1752 mluví o „židovské sektě“. Úloha bydžovských židů ve vzniku sekty nebyla úplně pasivní, ale iniciátorem sekty byl nepochybně Jan Pita.⁹⁹

Ještě jednu zajímavou myšlenku Prokeš ve svém článku rozvádí. Pitův děd Matouš pocházel z Moravy.¹⁰⁰ A na Moravě se už dříve před vznikem bydžovské sekty objevily názory podobné Pitovým. Je tedy možné, že Pitova rodina přinesla své „judaizující“ myšlenky s sebou do Chudonic.

3.2. Frankismus

Než se dostanu k podstatě a šíření frankismu, významné židovské sekty, která se na našem území rozšířila v posledních dekadách 18. století, ráda bych se zmínila o náležitostech, které má frankismus společné se sektou novobydžovských „Izraelitů“. Na druhou stranu, v řadě věcí se tyto sekty samozřejmě liší.

Je zřejmé, že obě sekty vznikly z neuspokojených duchovních a sociálních poměrů uvnitř katolického systému v případě novobydžovských „Izraelitů“ a židovského v případě frankismu. „Izraelité“ vlastně svým vznikem a rychlým šířením poukázali na nespokojenost křesťanských nekatolíků s náboženskou netolerancí a omezováním svobody myšlení, frankisté upozornili na zkosnatělost stále přetrvávajícího středověkého rabínského systému. Příslušníci obou sekt tedy ve svém novém učení hledali změnu k lepšímu.¹⁰¹

Obě sekty byly vystaveny pronásledování a nenávisti ze strany oficiálních duchovních i světských autorit, a tak utajení sekt a život jejich přívrženců v ilegalitě obě sekty spojuje. Díky tomu se rozšířili jen na určitém území a hlavně jen mezi určitou společenskou vrstvou. To je také věc, ve které se obě sekty liší. Novobydžovští „Izraelité“ zasáhli spíše venkovské nekatolické obyvatelstvo a to především jeho elity. V případě frankistů to byli majetní židé

⁹⁸ PROKEŠ, Jaroslav, „Novobydžovské ghetto...“, op. cit., str. 61/207.

⁹⁹ PROKEŠ, Jaroslav, „Novobydžovské ghetto...“, op. cit., str. 65/211.

¹⁰⁰ PROKEŠ, Jaroslav, „Novobydžovské ghetto...“, op. cit., str. 66/212.

¹⁰¹ ARAVA – NOVOTNÁ, Lena, „The Bydžov's „Israelites“...“, op. cit., str. 11.

z měst, kteří si mohli dovolit vyplácet dary svému „mesiáši“ Jakobu Frankovi. U obou sekt pak hráli důležitou roli rodinné svazky. Víme, že sekty většinou zasáhli celé klany, například rodinu Dobruschků v případě frankismu.¹⁰²

Lena Arava-Novotná zakončuje svou komparaci myšlenkou, že sekty svým vznikem upozornily na špatnou situaci nekatolíku a židů a jejich působení později přispělo ke vzniku *haskaly* v případě frankistů a národního obrození v případě novobydžovských „Izraelitů“.¹⁰³

Nyní už víme, co mají novobydžovští „Izraelité“ společného se frankisty. Pojdme se ale podívat více podrobně na vznik frankistických myšlenek a jak se později začali šířit po našem území.

Židovské náboženství je typické svou velmi rozvětvenou naukou. Během staletí se vyvinula řada učení navazujících na názory moudrých rabinů, která se vlivem velkého rozptýlení židů po celém světě v některých otázkách liší. Připomeňme si například základní dělení na středo a východoevropské Aškenázy a španělské Sefardy. Souhrnně však označujeme všechny tyto směry jako judaismus. Spojuje je víra v jediného Boha, důraz na biblický text a dodržování *halachy*, náboženského práva. V tom zůstávají židé, rozptýlení po celém světě, jednotní, a proto při každém duchovním zakolísání významného jedince se otřásl celé židovstvo.¹⁰⁴

V 16. století začínají probublávat na povrch sociální konflikty v židovských komunitách a pocit neuspokojení z tradičních židovských hodnot. Ve století 18. se však všechny tyto problémy dostávají do krizového bodu.¹⁰⁵ Nenaplňují se mystické spekulace a mesiášské vize, ke kterým se upínali příznivci populární *kabaly*, židovské mystiky. Po dlouhém období změn a hledání sama sebe, nových cest a myšlenek, se začínají objevovat nová hnutí snažící se o změnu. Tato hnutí se velmi často staví do opozice talmudického judaismu, představovaného rabínskými učenici. Sabatianismus a posléze frankismus jsou často, jistě právem, označovány rabíny jako heretická učení. Na konci 18. století se také objevuje *chasisidismus*, dnes nejběžnější forma židovské ortodoxie vycházející z mystiky a *haskala*, židovské osvícenství, v jehož stopách se vydá velká řada evropských židů a utvoří se tak dnešní podoba judaismu. Tyto různorodé směry ovlivnily všechny židovské diaspory. Centrální poloha Čech a Moravy ve střední Evropě mocně působila na duchovní rozvoj zdejších obyvatel. Žádné myšlenkové směry, ať vznikly na západě, či na východě, zdejšímu obyvatelstvu nemohly uniknout. Frankismus pak zasáhl hlavně východní a střední Evropu,

---

¹⁰² ARAVA – NOVOTNÁ, Lena, „The Bydžov’s „Israelites“...“, op. cit., str. 12.

¹⁰³ ARAVA – NOVOTNÁ, Lena, „The Bydžov’s „Israelites“...“, op. cit., str. 13.

¹⁰⁴ ŽÁČEK, Václav, „Dva příspěvky...“, op. cit., str. 1/341.

¹⁰⁵ ARAVA – NOVOTNÁ, Lena, „The Bydžov’s „Israelites“...“, op. cit., str. 6.

právě včetně Čech a Moravy, a proto je pro nás tak zajímavý. Nejen, že zasáhl naše židovstvo, ale doslova jím otrásl.

Když se frankismus dostává do východních Čech, je to už bezmála padesát let po monstrprocesu s novobydžovskými „Izraelity“. Frankismus se, na rozdíl od předchozí sekty, oblastí dotkl jen okrajově, našel zde pár přívrženců napojených na pražské představitele, a proto jeho stopy ve východních Čechách najdeme těžko a pomálu. Přesto Václav Žáček mluví ve své práci o jičínských frankistech, kteří pravděpodobně vyznávali jeho umírněnější formu.¹⁰⁶

3.2.1. Podstata učení Jakoba Franka

Není účelem této práce zabývat se podrobně učením falešného mesiáše Jakoba Franka a už vůbec ne životem jeho předchůdce Šabtaje Cvi. Přesto se pro úplnost dotknu těchto záležitostí, a tak nastíním pestrý život Jakoba Franka, který je úzce napojen na rod Dobruschků pravděpodobně pocházejících z obce Dobruška.¹⁰⁷

Frankismus vycházel ze sabatianismu, který se u nás rozšířil v posledních desetiletích 17. století. Sabatianismus vzniká po vystoupení Šabtaje Cvi ze Smyrny roku 1665, kdy se, pod vlivem svého přítele a učitele Nathana z Gazy prohlásil za mesiáše. Podle jeho učení byla Tóra deformována Adamovým hříchem¹⁰⁸ a teprve v mesiášském věku bude Tóra poznána ve své původní úplné a čisté podobě.¹⁰⁹ Mluvíme o tzv. dvou Tórách („reálná“ *Torat ha-beriah* a „mystická“ *Torat ha-acilut*). Tento maniodepresivní fanatický vůdce byl posléze zneklidněnými islámskými autoritami vyzván ke konverzi k Islámu, kterou pak pod hrozbou smrti následně vykonal. Očekávali bychom, že po takovém hrubém poklesku vůdce sekta zanikne, paradoxně se však hnutí nerozpadlo. Vysvětlení můžeme hledat dokonce v názvu jedné kapitoly z Scholemovy knihy¹¹⁰ „Spása skrze hřích“. Použijí přirovnání ke křesťanství. Jestliže je vykupitelská funkce Ježíše spojena s jeho smrtí na kříži, pak u Šabtaje Cvi je spojena s jeho hříchem. Umírá roku 1676¹¹¹ a zanechává za sebou přitažlivé heretické učení, které neovlivnilo jen domácí Turecko, ale celou Evropu včetně našich zemí. Lena Arava - Novotná k tomu píše: „Nejprve na Moravě a později i v Praze působili sabbateanští emisáři jako například Jehuda Hassid, Haim Malach, Nehemia Hiya ben Moshe Hayun (v Praze kolem roku 1711) či Moses Meir Kamenker ze Zolkiewa (v Praze kolem roku 1725). Jakkoliv

¹⁰⁶ ŽÁČEK, Václav, „Dva příspěvky...“, op. cit., str. 22/362.

¹⁰⁷ FIEDLER, Jiří, POLAKOVIČ, Daniel, *Encyklopedie židovských obcí...*. Dostupné z: <http://www.zidovskemuzeum.cz/doc/dobruska17.pdf>.

¹⁰⁸ Podobně jako v křesťanství, kde každý narozený nese prvotní hřích v sobě.

¹⁰⁹ SADEK, Vladimír, *Židovská mystika*, Praha: Agite/Fra, 2009, str. 158 – 159.

¹¹⁰ SCHOLEM, Gershom, *The Messianic...*, op. cit., str. 78.

¹¹¹ SADEK, Vladimír, *Židovská mystika*, op. cit., str. 161.

vyvolávali nenávistný odpor u oficiálních rabínských představitelů židovských obcí – jež vyvrcholil veřejným prokletím (*herem*) všech sabbateanů v synagogách v Praze na *Jom Kipur* roku 1725-26 - získávali pro své ideje řadu stoupenců, často i z řad významných osobností, jakou byl například rabín, učenec a člen rabínského tribunálu v Praze, Jonathan Eibeschütz (1690-1764), nebo pražský vrchní rabín, David Oppenheim (1664-1736).¹¹² Sabatianismus, stejně jako frankismus, byl ovlivněn luriánskou kabalou¹¹³, inspirovanou mesianistickými idejemi. V 16. století vypracoval v Safedu rabi Jicchak Luria (*Ha – Ari*) a jeho kroužek tzv. luriánskou kabalou, která zdůrazňovala nutnost obnovit ztracenou harmonii stvoření metodou *tikun* (náprava, nastolení původní harmonie vesmíru). Židé 18. století si stále pamatovali pogromy provázející povstání Bohdana Chmelnického a v příchodu mesiáše viděli naději na zlepšení sociálních podmínek.

Sekta se časem rozdělila na „umírněnou“ a „radikální“ část. K „umírněným“ patřili především učenci včetně sabbateanských teologů jako Nathan z Gazy či Cardoso, rabíni a zámožné či střední vrstvy židovských obcí.¹¹⁴ Z té „radikální“ se pak vyvinulo heretické učení pojmenované po svém představiteli Jakobu Ben Jehudovi Löbu Frankovi (1726 - 1791), jež se prohlásil nástupcem mesiáše Šabtaje Cvi a některé body jeho učení radikalizoval. Narodil se roku 1726 v polské Korolówce v Podolí jako syn rabína.¹¹⁵ Jeho otec byl silně zasažený učením Šabtaje Cvi, a proto byl i s celou rodinou vykázan z obce. Nejprve se na čas usadili ve Valašsku, kde si Jakob vzal svou ženu Chavu a posléze se přesunuli do Turecka. Zde Jakob navázal úzké vztahy s místními mohamedánskými sabatiány a po jejich vzoru naplnil učení „spásy skrze hřích“ a formálně přestoupil k Islámu.¹¹⁶ Roku 1755 se vrátil do Polska, aby ve svých kázáních dokázal zdejším Židům, že je „svatý král“, tedy že ho mají uctívat jako nástupce Šabtaje Cvi a jako boha. Jeho nástupci, převážně z lidových mas, zavrhovali, k nelibosti zdejších rabínů, nejen rituální předpisy, ale i manželské a sexuální zákony.¹¹⁷

Hlavním tématem této kapitoly není seznámit čtenáře s učením frankismu, proto jsem se ho dotkla jen velmi okrajově. Čtenář, který by měl zájem o hlubší proniknutí do sabatiánské, nebo frankistické nauky, může sáhnout po jiné publikaci Gershoma Scholema¹¹⁸, kterou jsem zmiňovala v úvodu.

Roku 1759 došlo ve Lvově k velkému křtu frankistů, bylo jich pokřtěno 514! Sám

¹¹² ARAVA – NOVOTNÁ, Lena, „The Bydzov’s „Israelites“...“, op. cit., str. 6.

¹¹³ NEWMAN, Ja’akov, SIVAN Gabri’el, *Judaismus od A do Z*, Praha: Sefer, 2004, str. 78.

¹¹⁴ ARAVA – NOVOTNÁ, Lena, „The Bydzov’s „Israelites“...“, op. cit., str. 7.

¹¹⁵ ŽÁČEK, Václav, „Dva příspěvky...“, op. cit., str. 3/343.

¹¹⁶ ŽÁČEK, Václav, „Dva příspěvky...“, op. cit., str. 3/343.

¹¹⁷ ARAVA – NOVOTNÁ, Lena, „The Bydzov’s “Israelites”...“, op. cit., str. 7.

¹¹⁸ SCHOLEM, Gershom, *The Messianic Idea in Judaism*, New York: Schocken Books, 1971.

Frank se pak nechal pokřtít téhož roku v listopadu ve Varšavě. K tomu se vyjadřuje Scholem: „...Avšak mým úkolem je dovést vás k Životu. Nicméně cesta k Životu není jednoduchá, protože je to cesta nihilismu, která znamená oprostít se od všech zákonů a náboženství, přijmout jakýkoliv možný názor a zase ho odvrhnout, a následovat krok za krokem svého vůdce do propasti. Křest je nutností, jak Frank řekl před svojí konverzí, "protože Křesťanství pro nás dláždí cestu". Třicet let nato tento samý "křesťan" podotkl: "Tohle vám řeknu: Kristus, jak víte, řekl, že přišel vykoupit svět z rukou ďábla, avšak já jsem přišel vykoupit svět ze všech zákonů a zvyků, které kdy existovaly. Je mým úkolem tohle všechno zničit, aby se mohl zjevit Dobrý Bůh." Zničení všech náboženství a pozitivní systém víry, to byla ta "správná cesta", kterou měli "věřící" jít."¹¹⁹ Křesťanské duchovenstvo tušilo, že Frankova konverze byla pouze formální a tak ho církve bedlivě pozorovala. Frankovi se nepodařilo přesvědčit své soudce a roku 1760 byl na 13 let deportován do Czenstochowé k nucenému pobytu, kam ho následovala i řada jeho přívrženců, kteří pronikali do Ruska, Čech a Moravy a Německa, kde šířili Frankovu víru. Roku 1772 obsadil ruský generál Bibikov¹²⁰ Czenstochowou a propustil Franka a jeho stoupence na svobodu.¹²¹

Hlavním centrem frankismu se roku 1773 stalo Brno, kde se Jakob Frank usadil s celou rodinou, osmnácti přívrženci a početným majetkem.¹²² Nešlo o náhodnou volbu, či shodu okolností, Frank věděl, že na Moravě má jeho nauka dostatek vyznavačů. Sekta působila i v Prostějově, kde dva Frankovi přívrženci veřejně kázali v roce 1769 v synagoze a v minulosti zde bylo moravské středisko sabateismu, dále pak v Kojetíně a v Mikulově, kde se k frankismu přihlásil i zdejší rabín Mendel Krochmal. V Čechách se frankisté soustředili převážně v Praze, kde byli podporováni i některými významnými rabíny a méně početné skupiny se usadili i v Kolíně, v Teplicích a východočeském Jičíně.¹²³

Kromě toho, že měl v Brně silné kořeny sabateismus, zvolil si Frank toto město ještě z jednoho důvodu, žila zde jeho sestřenice Sheindel (též Katharina) Hirschelová provdaná za Salomona Zalmana Dobrushku, prvního žida, jež získal povolení usídlit se v Brně a založit zde židovskou obec.¹²⁴ Rodina Dobruschků byla bohatá a významná brněnská židovská rodina. Je velmi pravděpodobné, že jejich předci pocházeli z Dobrušky v Podorlicku, z městečka, na které se zaměřuji v celé práci. Jak už jsem zmiňovala v úvodu, všechny dobové materiály shořely při velkém požáru v roce 1806, a tak se nám pravděpodobně už

---

¹¹⁹ SCHOLEM, Gershom, *The Messianic...*, op. cit., str. 130.

¹²⁰ V rámci tzv. prvního dělení Polska.

¹²¹ ŽÁČEK, Václav, „Dva příspěvky...“, op. cit., str. 5/345.

¹²² ŽÁČEK, Václav, „Dva příspěvky...“, op. cit., str. 7/347 – 8/348.

¹²³ ŽÁČEK, Václav, „Dva příspěvky...“, op. cit., str. 21/361 – 22/362.

¹²⁴ ARAVA – NOVOTNÁ, Lena, „The Bydžov's “Israelites”...“, op. cit., str. 8.

nikdy nepodaří doložit kořeny Dobruschků v obci Dobruška. Domnívám se také, že v době, kdy ještě žili v Dobrušce, používali jiné příjmení. Pokud můžeme mapovat historii rodiny, víme, že Jakob Moses Dobruschka, přišel do Brna roku 1730. Roku 1734 se stal nájemcem zájezdního hostince pro židy přijíždějící do Brna. Od roku 1750 byl nájemcem zemského tabákového monopolu, tedy výhradním obchodníkem s tabákem. Synové Jakoba Mosese Dobruschky Salomon a Gersom postavili první brněnské židovské modlitebny. Starší syn Salomon si vzal již zmiňovanou sestřenicí Jakoba Franka Scheindl Hirschelovou. Salomon byl výborným obchodníkem a také učitelem Talmudu! Po jeho smrti roku 1774 převzala Scheindel jeho obchodní záležitosti, monopol na tabák a stala se majitelkou zájezdního hostince. Otevřeně se začala hlásit k sabatiánskému učení a v letech 1773 – 1786 sídlil v jejím domě Jakob Frank a Brno se tak stalo centrem frankismu. Pouze dvě z jejich dvanácti dětí zůstaly věrné tradičnímu judaismu. Všichni ostatní, v souladu s principy strýce Jakoba Franka, se nechali v roce 1778 pokřtít. Šest z nich získalo šlechtický titul „von Schonfeld“¹²⁵ Nejzajímavější osud měl Solomonův syn Moses. Než společně se sourozenci přestoupil k frankismu, hlásil se k židovskému osvícenství. V jeho duchu napsal řadu spisů. Po konverzi ke křesťanství se začal věnovat tvorbě básní a dramát. Po získání šlechtického titulu se nechal přejmenovat na Franz Thomas Dobruschka von Schonfeld, patřil do rakouského osvíceneckého hnutí a byl jedním ze zakladatelů vídeňské zednářské lóže. Jeho poslední cesta vedla do Francie, kde pod jménem Siegmund Gottlob Junius Brutus Frey položil život za Velké francouzské revoluce, byl popraven gilotinou popraven.¹²⁶

Frank je v Brně pod dohledem moravského gubernia, které ho však shledává jako pravověrného katolíka. Pravověrní rabíni však věděli, co se skrývá za falešným závojem. Napjali všechny síly, aby Franka dostali z Moravy pryč. Jeho největším nepřitelem se nakonec paradoxně stal jeho bývalý přívrženec Jakub Galinský, který roku 1776 poslal česko – rakouské dvorské kanceláři žalobu na Frankovo bludné učení. Se svou žalobou však neuspěl, Frankova pozice u vládnoucích kruhů byla příliš silná. Neviděli a asi ani vidět nechtěli ty davy oddaných následovníků, kteří každý den proudili s dary a penězi do Frankova honosného domu a početnou družinu, která se skládala z nápadně krásných mladých mužů a žen.¹²⁷

---

¹²⁵ FIEDLER, Jiří, POLAKOVIČ, Daniel, *Encyklopedie židovských obcí, sídlišť a památných míst na území ČR*, Praha: Židovské muzeum, (citováno 10. dubna 2011). Dostupné z: <http://www.zidovskemuzeum.cz/doc/dobruska17.pdf>, str. 4 – 5.

¹²⁶ FIEDLER, Jiří, POLAKOVIČ, Daniel, *Encyklopedie židovských obcí...*, (citováno 10. dubna 2011). Dostupné z: <http://www.zidovskemuzeum.cz/doc/dobruska17.pdf>, str. 4 – 5.

¹²⁷ ŽÁČEK, Václav, „Dva příspěvky...“, op. cit., str. 9/349.

Frankův pobyt v Brně skončil roku 1786, kdy se i se svojí početnou družinou přestěhoval do porýnského města Offenbachu u Frankfurtu nad Mohanem, kde si koupil zámek a pokračoval až do své smrti v roce 1791.¹²⁸ Ale ani jeho smrtí etapa frankismu neskončila.

3.2.2. Frankisté v Praze a ve východních Čechách

Po Frankově smrti se dědictví ujala jeho dcera Eva, která pokračovala v absolutistické organizaci družiny a přísném vybírání darů a peněz od věřících. Mezi poutníky nechyběli ani přívrženci z Prahy, kde se frankismus rozmohl v posledních letech 18. století. Důležitá je především postava Jonathana Eibeschütze, který byl obviněn ze sabatianismu. Hlasatelé sabatianismu totiž v Praze tvrdě narazili. Jeho syn Wolf se v druhé polovině 18. století veřejně přihlásil k frankismu a byl jeho největším propagátorem, hlavou pražských frankistů pak byl Jonas Beer Wehle, jehož rozsáhlá rodina tvořila pevné jádro. Proti nim stojí pražský rabín Ezechiel Landau, který byl permanentně připraven čelit frankistické propagaci. Z jeho nástupce, Eleazara Flekelese, se vyklubal protivník ještě energičtější a vytrvalejší.

Wehlova rodina roku 1800 hostí starého žida ze Sobědruh u Teplic v severních Čechách. Nepochybně šlo také o frankistu.¹²⁹ To je první „vlastovka“, která dokazuje, že se frankisté vyskytovali i jinde než na Moravě a v Praze. Žáček dále uvádí: „...Pro úplnost tvrzení o velkém vlivu rodiny Wehlů na šíření frankismu v Čechách třeba zmíniti se ještě o jakémsi bratru Jonase Wehla v Jičíně, též vyznavači Fraknova učení.“¹³⁰ A lze předpokládat, že v Jičíně nebyl jediný frankista, přinejmenším se jistě jeho nejbližší rodina hlásila ke stejné sektě. Zajímavá je i zmínka, že vrchním pražským frankistickým představitelem byl i jakýsi Mendel Jičín (Gitschin), o jehož sektářství vypovídali ve svém výslechu bratři Porgesové.¹³¹

Zmínky o frankistech mimo Prahu jsou bohužel jen kusé. Snažila jsem se ve spisech královéhradecké biskupské konzistoře odhalit větší množství konvertitů ke katolicismu, ale nepodařilo se mi nic zjistit, respektive jsem nenašla nic, co by se vymykalo normálu. To ale může jen potvrzovat Žáčkovu tvrzení, že čeští frankisté nepřejímali všechny body Frankovy nauky, například nemuseli konvertovat ke katolicismu a ke konci 18. století můžeme mluvit o silném vlivu vznikajícího židovského osvícenství, které se mísilo s názory frankistů, aniž by si toho v té době někdo všiml. Nejspolehlivější informace máme o frankistech v Kolíně.

¹²⁸ ŽÁČEK, Václav, „Dva příspěvky...“, op. cit., str. 13/353.

¹²⁹ ŽÁČEK, Václav, „Dva příspěvky...“, op. cit., str. 17/357.

¹³⁰ ŽÁČEK, Václav, „Dva příspěvky...“, op. cit., str. 18/358.

¹³¹ Synové Gabriela Porgese, starého přívržence frankismu, kteří po návštěvě dvoru Frankovy dcery Evy vystřízlivěli a odvrátili se od frankismu.

U jakéhosi Víta Lichtenberga byla uschována část zakázané literatury českých frankistů.¹³²

Po smrti hlavního odpůrce frankismu Ezechiela Landaua roku 1793 přišla Praha o velkou náboženskou autoritu a protifrankistická propaganda se na čas zastavila. Posléze se do čela boje proti frankistickému bludu dostala již zmiňovaný vrchní pražský jurista Eleazar Flekeles, věrný žák zesnulého rabína. V letech 1798 – 1800 dojde ve Staronové synagoze ke třem Flekelesovým kázáním proti sabatianismu a frankismu, která vyšla i tiskem.¹³³ Flekeles frankisty ve svých kázáních zcela kompromituje a vydává je napospas násilnostem všech pravověrných, povětšinou ne příliš vzdělaných židů pražského ghetta. Tyto nepokoje vyvrcholily veřejným prokletím frankistů na *Jom Kippur* roku 1800 nebo například v říjnu na pohřbu již zmiňovaného starého žida ze Sobědruh u Teplic, který proběhl bez jakékoliv úcty k zesnulému.¹³⁴ Takových výtržností začalo přibývat, takže se o drobné incidenty v židovském ghettu začaly zajímat policejní úřady, které pod vlivem několika anonymních dopisů zatkly oba vrchní juristy pražského ghetta a vypracovaly podrobnou zprávu o jejich obžalování pro zemské gubernium. Ta však nebyla nikdy odeslána a vrchní juristé zůstali na svobodě a frankismus byl záhy rakouskými úřady zakázán.¹³⁵ Po zákazu frankismu a po bouřích, které proběhly roku 1800 a po následném úpadku offenbachovského dvora se situace uklidnila a sektáři nevyvíjeli žádnou činnost. Zdá se, že řada z nich se vydala cestou židovského osvícenství, ke kterému už řada z nich inklinovala během svého působení ve frankistické sektě.

---

¹³² ŽÁČEK, Václav, „Dva příspěvky...“, op. cit., str. 22/362.

¹³³ ŽÁČEK, Václav, „Dva příspěvky...“, op. cit., str. 23/363 - 24/364.

¹³⁴ ŽÁČEK, Václav, „Dva příspěvky...“, op. cit., str. 27/367 – 28/368.

¹³⁵ ŽÁČEK, Václav, „Dva příspěvky...“, op. cit., str. 39/379.

ZÁVĚR

V závěru bych se nejprve ráda vrátila k historii dobrušských židů, které jsme opustili na začátku 18. století.

Zdá se, že poměrně poklidný život dobrušské židovské komunity nebyl nijak narušen, ani nedalekým procesem s novobydžovskými „Izraelity“, ani spojitostí s původem, frankismu zasvěcené, rodiny Dobruschků. Byť se v minulosti z Dobrušky stalo jedno z ohnisek českého nekatolicismu a židé měli velmi dobré a blízké vztahy s místními křesťany, nemáme dostatek informací, abychom doložili výskyt novobydžovských „Izraelitů“ v bezprostřední blízkosti Dobrušky. Pár jedinců, napojených na rodiny sektářů, se pravděpodobně vyskytovalo v opočenském panství, ale přímo o Dobrušce nebo okolních vesnicích o nich nemáme zmínky.

Ani napojení na frankisty se nejvíce jeví jako pravděpodobné. Rodina Dobruschků, nebo někteří její příslušníci, opustila město nejspíš na začátku 18. století, protože nejstarší, písemně doložený člen rodu, Jakob Moses Dobruschka, se roku 1730 usadil v Brně. Tedy v době, kdy byly Jakobu Frankovi čtyři roky! Ale ani pozdější šíření frankismu do východních Čech Dobrušku pravděpodobně nezasáhlo. Víme, že židé putující do Offenbachu z východních Čech, pocházeli z Jičína, kde sekta samozřejmě nevznikla sama od sebe, ale ve spojitosti s rodinou Whelů, jejíž příbuzní žili právě v Jičíně.

Dobrušská židovská obec dobře fungovala i v 19. století. Proces politického zrovnoprávnění židů vyvrcholil roku 1867 potvrzením politických a občanských práv židů v Ústavě. Přes všechny tyto změny zůstala situace židů v Čechách a na Moravě tísnivá a postupně vedla k asimilaci a germanizaci. Český lid však na tento nový židovský trend odpovídal vznikajícím antisemitismem. V Dobrušce se tento jev projevil po požáru z 9. května 1806, při kterém bylo zničeno všech pět židovských domů a synagoga. Židu Pickovi bylo prodáno jedno ze spálenišť, což se nelíbilo sousedům, kteří nakonec poštvali rozbouřený dav proti započaté Pickově stavbě.¹³⁶

Roku 1834 a 1837 se vlastnictví dobrušských židů rozšiřuje o domy obývané doposud židy a 80 metrů čtverečních pozemku pro rozšíření hřbitova. V průběhu 19. století se totiž židovská obec rychle rozrůstá. V roce 1825 v Dobrušce žilo 49 židů a zhruba tento počet se udržel až do 40. let 20. století.¹³⁷

Jinak protižidovská nálada v Dobrušce chyběla. V celém 19. století došlo pouze ke dvěma konfliktům, v neúrodném roce 1842 a v roce 1899 v souvislosti s „Hilsneriádou“. Někteří židé byli dokonce členy městského zastupitelstva, takže o žádném sociálním napětí

---

¹³⁶ MACH, Jiří, *Židé v dějinách...*, op. cit., str. 15.

¹³⁷ MACH, Jiří, *Židé v dějinách...*, op. cit., str. 16.

nelze mluvit.

Na přelomu století patřili židé v Dobrušce mezi významné městské podnikatele. Zabývali se převážně obchodem s textilním zbožím. Připomeňme jména jako Kornfeld, Fleischer, Bergman či Thon.¹³⁸ V této době byli již dobrušští židé plně integrováni do společnosti, přesto se však od ostatních obyvatel lišili svou příslušností k judaismu a dodržováním jeho tradic.

Za první republiky nedošlo k žádným změnám, někteří dobrušští židé vycítili blížící se zlo, tak například několik členů rodiny Thonovy emigrovalo do USA. Po vyhlášení protektorátu Čechy a Morava začala platit některá omezující nařízení, tak i dobrušští židé nesměli vykonávat některá povolání, disponovat majetkem apod. Roku 1941 byly úředně uzavřeny všechny synagogy, takže i ta dobrušská.

Roku 1942 se na našem území začalo uskutečňovat konečné řešení židovské otázky. Dobrušští židé byli deportováni do ghatt, hlavně do Terezína, a později do koncentračních a likvidačních táborů. Nacisté zavraždili více než 40 mužů, žen a dětí z Dobrušky a okolí. Posledních pár měsíců života prožili v terezínském ghettu a smrt našli nejčastěji v Osvětimi – Birkenau. Ráda bych připomenutím dobrušských židů, kteří zemřeli v plynových komorách, uctila jejich památku.

Již začátkem roku 1942 byli transportem z Prahy do ghetta Terezín deportováni dobrušský obchodník s textilem Arnošt Ledec a jeho manželka Božena. Oba byli roku 1943 usmrceni v plynové komoře.¹³⁹ O půl roku později 20. června je do Terezína následoval Ing. Arnošt Tausik – Tomský. Byť v roce 1915 vystoupil z židovské obce a v roce 1937 si změnil příjmení na Tomský, byl zatčen jako jeden z prvních.¹⁴⁰ V létě 1942 opouští Dobrušku ještě důchodkyně Pavla Bergmanová, 1. srpna 1942 byla umučena v Terezíně. Její snacha Marie umírá na konci roku 1944 v plynové komoře v Osvětimi a dvacetiletá Mariina dcera Alice umírá při „pochodu smrti“ na samotném konci války.¹⁴¹

V prvních transportech z Prahy odjely i dvě přeživší ženy. Traubová Helena (rozená Adlerová) odjela do Terezína již na sklonku roku 1941. Přežila věznění v Terezíně, Osvětimi – Birkenau i v konečném Bergen – Belsenu, ze kterého byla osvobozena. Helena zemřela v roce 1991 v Praze, dožila se téměř 80 let.¹⁴² Další ženou, která přežila útrapy koncentračních táborů, byla Mariana Lawetzká, dcera továrníka Thona. Z Prahy byla

---

¹³⁸ MACH, Jiří, *Židé v dějinách...*, op. cit., str. 16 – 17.

¹³⁹ DRAŽAN, Radovan, JUZA, Josef, *Holocaust Židů okresu Rychnov nad Kněžnou v letech 1939 - 1945*, Rychnov nad kněžnou: Státní okresní archiv v Rychnově nad Kněžnou, 1997, str. 248 – 249.

¹⁴⁰ DRAŽAN, Radovan, JUZA, Josef, *Holocaust Židů...*, op. cit., str. 305.

¹⁴¹ DRAŽAN, Radovan, JUZA, Josef, *Holocaust Židů...*, op. cit., str. 171 – 172.

¹⁴² DRAŽAN, Radovan, JUZA, Josef, *Holocaust Židů...*, op. cit., str. 309.

deportována 4. září 1942 do Terezína, kde přežila věznění a utrpení až do konce války. Po osvobození odjela do USA za svým bratrem, zde také zemřela.¹⁴³

Početným transportem, který 17. prosince opustil královéhradecké nádraží a převezl 650 lidí do terezínského ghetta, odjel jen student Jan Fleischer¹⁴⁴, který nakonec zemřel v plynové komoře v Osvětimi – Birkenau. O pár dní později 21. prosince 1942 vyráží z Hradce Králové další transport, který převážel 548 lidí.¹⁴⁵ Mezi deportované patřila většina dobrušských židů, například rodina Adlerova. Obchodník s galanterním zbožím Bohumil Adler byl po několika měsících transportem převezen do koncentračního tábora Osvětim - Birkenau, kde byl usmrcen v plynové komoře. Stejný osud čekal i jeho ženu Emilii Adlerovou a zbytek rodiny. Mladší syn Otto byl 2. prosince 1943 v Osvětimi – Birkenau umučen a starší Karel společně se svou ženou a pětiletou dcerou Hanou udušen v plynové komoře.¹⁴⁶ Stejným transportem odjela i vdova Marie Dorflerová s dcerami Olgou a Jiřinou. Všechny tři našly smrt v plynové komoře. I rodiny Feinova, Kaplunova, Katzova, Kornfeldova zemřely v Osvětimi – Birkenau.¹⁴⁷ Hermína Kornfeldová, manželka majitele velkoobchodu s potravinami, tedy jednoho z nejbohatších židů v Dobrušce, dobrovolně ukončila svůj život ještě před transportem do ghetta. Její syn Zdeněk Kornfeld si prošel několika pracovními komandami v Osvětimi a věznění přežil.¹⁴⁸ To se podařilo i Jenny Fleischerové, která však umřela bezprostředně po válce na následky útrap. Mezi dalšími transportovanými s nešťastným osudem byla Otýlie Kohnová, Karolina Jellinková a rodina Leděčova včetně ani ne čtyřleté Věrušky, nejmladšího transportovaného dítěte z Dobrušky a z okresu Rychnov nad Kněžnou vůbec. Věra byla usmrcena v plynové komoře v Osvětimi – Birkenau.¹⁴⁹ V červenci 1943 vyrazil z Prahy ještě jeden transport převážející dobrušskou obyvatelku Evu Bonnovou, která až do osvobození přežila v terezínském ghettu.¹⁵⁰ 25. června 1943 byl ještě zatčen úředník Oskar Fantl ze smíšeného manželství, který byl do osvobození vězněn v Terezíně. Dožil se konce války a zemřel až 24. listopadu 1965. Ze 46 deportovaných židů do ghetta a koncentračních táborů a zatčených židů přežilo jen 6 lidí. Ti se však do Dobrušky po roce 1945 už nevrátili a tak místní obec zaniká. Dnes už nikdo z šesti přeživších nežije.

V dubnu roku 1995 prováděl Dr. Arno Pařík průzkum bývalého dobrušského židovského ghetta a učinil významný objev. Ve sklepním zdroji vody (dnes v budově

---

¹⁴³ DRAŽAN, Radovan, JUZA, Josef, *Holocaust Židů...*, op. cit., str. 248.

¹⁴⁴ DRAŽAN, Radovan, JUZA, Josef, *Holocaust Židů...*, op. cit., str. 59 – 65.

¹⁴⁵ DRAŽAN, Radovan, JUZA, Josef, *Holocaust Židů...*, op. cit., str. 67 – 73.

¹⁴⁶ DRAŽAN, Radovan, JUZA, Josef, *Holocaust Židů...*, op. cit., str. 158 – 163.

¹⁴⁷ DRAŽAN, Radovan, JUZA, Josef, *Holocaust Židů...*, op. cit., str. 67 – 73.

¹⁴⁸ DRAŽAN, Radovan, JUZA, Josef, *Holocaust Židů...*, op. cit., str. 241 – 245.

¹⁴⁹ DRAŽAN, Radovan, JUZA, Josef, *Holocaust Židů...*, op. cit., str. 252.

¹⁵⁰ DRAŽAN, Radovan, JUZA, Josef, *Holocaust Židů...*, op. cit., str. 175.

Městského muzea) rozpoznal *mikve*, židovskou rituální lázeň.¹⁵¹ Pravděpodobně ji zdejší židé vybudovali ve stejnou dobu jako synagogu, tedy na začátku 18. století. *Mikve* lze poznat podle jistých parametrů, které musí splňovat. Voda musela být čistá, přírodní, pocházející z pramene. Podle předpisů měla *mikve* pojmut nejmeně 762 litrů vody a její rozměry, zvláště hloubka, musely umožňovat úplné ponoření dospělého člověka do lázně, aby se tak očistil.¹⁵² Také bezprostřední blízkost k synagoze napovídá o účelu vodního zdroje. Židovská expozice Městského muzea byla pro veřejnost otevřena 4. září 1995 v rámci oslav 675. výročí první písemné zprávy o Dobrušce a navštívit ji můžete i dnes.

---

¹⁵¹ MACH, Jiří, *Židé v dějinách...*, op. cit., str. 21.

¹⁵² Památky UNESCO kraje Vysočina, (citováno: 12. dubna 2011) Dostupné z: <http://unesco.kr-vysocina.cz/ver1.php?idm=B4C05D01>.

Summary

In my thesis I tried to summarize the history of Jews in Dobruška since their coming to the town, over the establishment of jewish community to World War II., in which local jewish community perished. To prevent simple description of jewish history in Dobruška, I tried to set my thesis to a wider context of eastern Bohemia. Therefore the whole first chapter is dedicated to a jewish settlements in Podorlicko region, in which Dobruška is situated. You can find there also those communities, that are in one way or the other connected with jewish sects.

These sects emerged and spread out to our territory in 18th century, that is at the times of harsh recatolisation, therefore I paid the most attention especially to this era. In 1840's in eastern Bohemia the sect of so called "Nový Bydžov Israelites" has been established. A whole subchapter is focused on this sect. It was definitely not the only sect, that has influenced eastern Bohemia, though. Several individuals (maybe even families) sympathized with Frankism, that was imported to eastern Bohemia probably from Prague at the end of 18th century. Jacob Frank, the leader of the sect, had his seat in Brno, though. I focused thoroughly to this sect also in a whole subchapter and the connection of this sect with Dobruška lays primarily in the family of Dobruschkas - sympathizers of Frankists - who originated from Dobruška. At the end I mentioned also names of Jews from Dobruška, who died in gas chambers during Shoah.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Pramenná literatura:

- *Žádosti o pokřtění Židů a výslechy žadatelů o pokřtění 1663 - 1775*. Biskupský archív.
- *Catechumenorum et Israelitarum* (od roku 1775). Biskupský archív.

Sekundární literatura:

- ARAVA – NOVOTNÁ, Lena, „The Bydžov’s “Israelites” and the Frankist, two sects in 18th century Bohemia – similarities and differences.”, Praha: Karlova Universita, 2011.
- DRAŽAN, Radovan, JUZA, Josef, *Holocaust Židů okresu Rychnov nad Kněžnou v letech 1939 - 1945*, Rychnov nad kněžnou: Státní okresní archív v Rychnově nad Kněžnou, 1997.
- FIEDLER, Jiří, *Židovské památky v Čechách a na Moravě*, Praha: Sefer, 1992.
- KOŘÁN, Ivo, „Židovská sekta na Bydžovsku v polovině 18. století“ in: *Český časopis historický*, ročník 96/1998.
- MACH, Jiří, *Křesťanství v Podorlicku*, Dobruška: Městské muzeum, 2000.
- MACH, Jiří, *Židé v dějinách Dobrušky*, Dobruška: Muzeum Dobruška, 2002.
- NEWMAN, Ja'akov, SIVAN Gabri'el, *Judaismus od A do Z*, Praha: Sefer, 2004.
- PĚKNÝ, Tomáš, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha: Sefer, 2001.
- PROKEŠ, Jaroslav, „Novobydžovské ghetto a tzv. sekta bydžovských Izraelitů v polovici osmnáctého století.“ in: *Ročenka Společnosti pro dějiny Židů v Československé republice*, ročník 8/1936.
- ROZKOŠNÁ, Blanka, JAKUBEC, Pavel, *Židovské památky Čech*, Brno: Era, 2004.
- SADEK, Vladimír, *Židovská mystika*, Praha: Agite/Fra, 2009.
- SCHOLEM, Gershom, *The Messianic Idea in Judaism*, New York: Schocken Books, 1971.
- SLAVÍK, Petr, „Dobrušská synagoga odkrývá svá tajemství“ in *Dobrušský list*, číslo 7/2010.
- STEINOVÁ, Iva, „Židovské náhrobky – umění symbolů“, *Maskil*: ročník 9/listopad 2009.

- ŠUBERT, František Adolf, *U nás v Dobrušce*, Praha: Nakladatelství Emila Šolce, [1911?].
- VEČEŘOVÁ, Petra, *Navštivte židovské památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha: Olympia, 2009.
- ŽÁČEK, Václav, „Dva příspěvky k dějinám frankismu v českých zemích“ in *Ročenka Společnosti pro dějiny Židů v Československé republice*, ročník 8/1936.

Internetové zdroje:

- FIEDLER, Jiří, POLAKOVIČ, Daniel, *Encyklopedie židovských obcí, sídlišť a památných míst na území ČR*, Praha: Židovské muzeum. Dostupné z: <http://www.zidovskemuzeum.cz/doc/dobruska17.pdf>.
- PAVEL Bohuslav, ŠŮLA, Petr, „Ruská vojska v Podorlicku v letech 1735 a 1748 – 1749“. Dostupné z: <http://www.moh.cz/pdf/ohp/198.pdf>.
- Obec Dobruška. Dostupné z: <http://www.dobruska.cz/>.
- Město Dobruška. Dostupné z: <http://www.mestodobruska.cz/informace.php?id=42>.
- Památky UNESCO kraje Vysočina, dostupné z: <http://unesco.krvysocina.cz/ver1.php?idm=B4C05D01>.

PŘÍLOHY

Dobrušská synagoga.

Židovská ulice v Dobrušce v roce 1866.

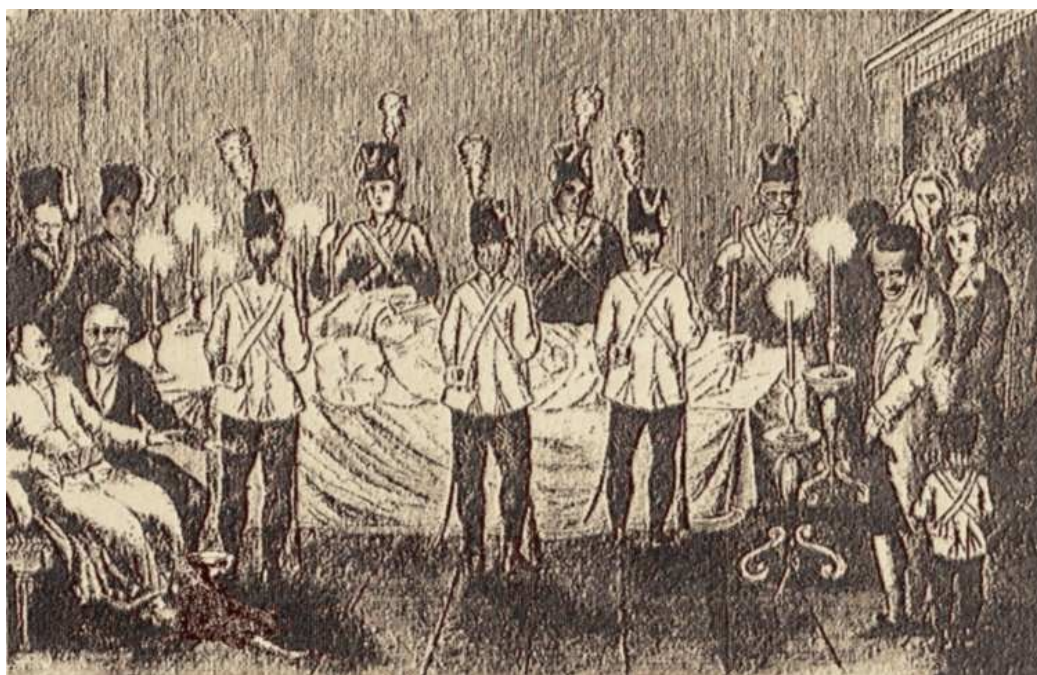
Mikve u dobrušské synagogy.

Židovský hřbitov v Dobrušce.

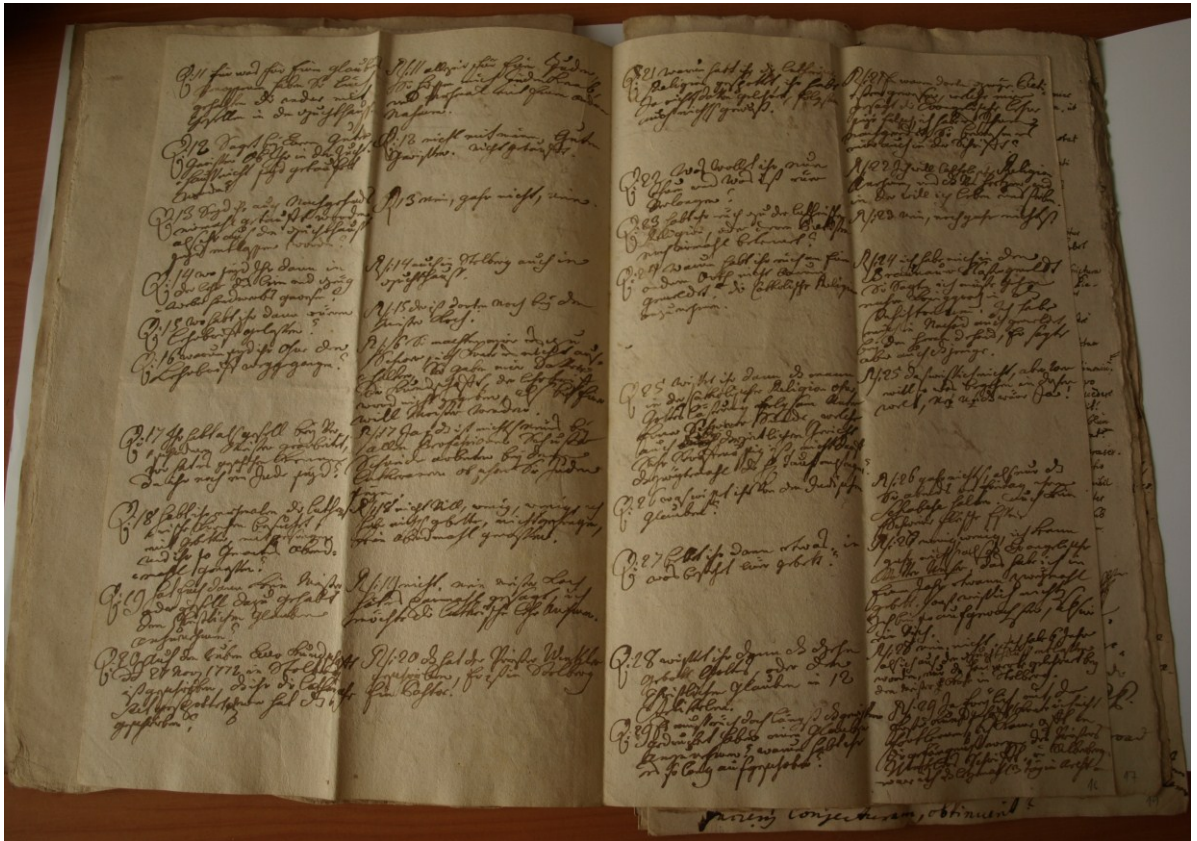

Jakob Frank.

Pohřeb Jakoba Franka.

Jeden z dopisů královéhradeckému biskupovi ohledně konverze židů ke katolicismu v druhé polovině 18. století. (Pořízeno 29. března 2011 ve Státním okresním archivu Hradec Králové.)